

A budapesti belvárosi plébániatemplom.

A budapesti belvárosi Nagyboldogasszonyról nevezett plébániatemplom körül épített árusítóboltok lebontása és a falakat takaró vakolatok eltávolítása után nagyjelentőségű archeológiai leletek kerültek napvilágra, melyek a templomépítés történetét egészen más világításban mutatják, amint azt műtörténészeink azelőtt vallották.

Általános volt a felfogás, hogy a templomnak csak szentélye gótikus, ellentétben hajójával és két tornyával, melyek barokk ízlésben a XVIII. század első felében épültek. Ezt a felfogást a legújabb kutatások megdöntötték. Bizonyítást nyert, hogy a bizonyára erősen megrongált, sokkal kisebb XII. századbeli régi románstílusú bazilika helyén a XV. században a mainak teljes terjedelmében építették fel gót stílusban az új templomot. Tehát nemcsak a szentély, hanem maga a templomhajó is a középkor alkotása. A szentély az idők folyamán kevesebbet szenvedett s azért úgy kívül, mint belül megtartotta gótikus jellegét. Ezzel szemben az erősen megsérült és a történelmi feljegyzések szerint is elpusztultnak jelzett hajórészt a megmaradt régi középkori falak felhasználásával 1725-től az 1740-ik évig terjedő időben barokk stílusban teljesen átépítették.

A templomnak a Duna felé néző nyugati homlokzata egységes barokk jelleget mutat. Egyedül a tornyokhoz simuló támpillérek ejtenek gondolkodóba szokatlanságuknál fogva. E támpillérek még az eredeti gót építkezés maradványai. A homlokzat középső részét hat ion fejezetű falpillér három részre tagozza. A szélső pilléreket még egy visszaugró negyedik pillérrel erősítették meg a jobb esztétikai hatás kedvéért. A középső mezőben, a templom főtengelyében van annak gazdagon ékesített főbejárata, melyet díszes falpillérek szegélyeznek. A kapupillérek megszakított párkányain szépen mintázott angyalalakok ülnek, a kapunyílás fölött pedig a felhőkön trónoló Szentháromság szobra ékeskedik. A felhők közül előtűnő szeráffejek az angyalok karát jelképezik. A szép szobormű a XVIII. század elején működő Hörger neves budai szobrász alkotása. A kapu tölgyfaszárnyait a múlt századvégi helyreállítás alkalmával készítették. A kapu fölött nagy háromosztású ablak világít a zenekórusba, melynek jobb világításához a két szélső falmezőben levő keskenyebb ablakok is hozzájárulnak. Ezeknek az ablakoknak csak alsó részét üvegezték, felső részüket befalazták. A két szélső ablak alatt üres szoborfülkék látszanak, amilyenekhez hasonlókat a toronyfalakon is alkalmaztak.

A homlokzat középső részét pilaszterekkel tagozott, háromszögletes orommal lezárt homlokfal koronázza, melynek közepét nagyméretű befala-

zott ablak foglalja el. Ez az ablak valamikor a padlás terét világította meg. Az orom tetején szép művű kovácsolt vaskereszt látható. Az oromfalat kétoldalt nagy volutás konzoltagok támasztják, melyek attikaszerű falon ülnek.

A középső részt kétoldalt magasra törő tornyok szegélyezik. A két torony első tekintetre teljesen egyformának látszik, valójában azonban a déli torony valamivel szélesebb. A tornyok a támpilléres földszintes részen felül háromemeletesek. Az emeleteket egymástól keskeny övpárkányok választják el. A két alsó emeletet sima lizénák, a felsőt díszes fejezetekkel ellátott páros falpillérek keretezik. A felső emelet gazdagságát még az is emeli, hogy ablakát díszesebben tagozták. Az összes toronyablakokat zsaluleveles szárnyakkal látták el. Nagyon díszesek a tornyok süvegei, melyeknek rézfedését aranyozott díszítések nagy tömege ékesíti. A süvegek építési jellege már a XVI. Lajos korának ízlését árulja el.

A nyugati homlokzat stílusbeli egységet mutató képével szemben az oldalhomlokzatok két különböző kornak jellegét mutatták. Összefoglaló motívum gyanánt jelentkeztek a templomfalakhoz épített, azokat elcsúfító árusítóboltok. Az árusítóboltok a XIX. század közepén épülhettek egyszerű kivitelben, sima falakkal, gótikus formát utánzó párkánnyal. Ennek az építkezésnek legdíszesebb részei voltak a templom déli és északi oldalbejáróinak előcsarnokai, melyek a múlt század romantikus gótikájának különös formavilágát mutatták. Nagy csúcsíves kapunyílásainak nehéz tölgyfaajtói ennek a stílusnak jellegzetes alkotásai voltak. Nyíló kapuszárnyai egyenes záródásúak voltak, de a csúcsíves orommezőt csúcsívekkel szeszélyesen tagozott fix deszkalappal zárták el. Az előcsarnok boltozata is csúcsíves volt, de hogy malterformái mennyire távol estek az eredeti gótika felfogásától, nem kell külön hangsúlyoznunk. A neogótikus előcsarnok után következett a templom barokk oldalbejárója, melyben még az eredeti egyszerű kapuszárnyak láthatók.

Az Erzsébet-émlékmű teréről teljes terjedelmében érvényesül a templom északi oldalhomlokzata. Jobbfelől emelkedik az északi torony, melyhez balfelől az egységes nagy tetővel fedett templom csatlakozik. Az egységes tető két különböző jellegű részt takar. A toronyhoz csatlakozó rész barokk ízlést árul el, a kelet felé néző baloldali rész csúcsíves ablakokat és gótikus támpilléreket mutat. A barokk részen a kiemelkedő főhajó négy jellegzetesen alakított ablakát vesszük észre, melyek széles támpillérektől közrefogva kedves architektonikus együttest nyújtanak. A felső négy ablak alatt a főhajóhoz csatlakozó kápolnasor előugró épületét látjuk, melynek ablakai szegmentívesek és egyszerűbbek a felsőknél. Az ablakok alsó részét a templomhoz utóbb épített árusítóboltok tetőzete részben elfödte. Az oldalbejárók fölötti ablakot az elébe épített neogót előcsarnok teljesen eltakarta. Hasonló szegmentíves ablak világította meg a torony alsó terét, melyben a zenekórushoz felvezető lépcső foglal helyet és valamivel keskenyebb a toronymelletti szakaszban levő kriptalejárót.

A kápolnasor folytatásában levő kelet felé eső lourdesi kápolna az árusítóbolt fölött alkalmazott kerek ablakon át nyert megvilágítást. A kelet felé eső árusítóboltokat magasabbra építették. Mögöttük a templom

sekrestyéje és annak előcsarnoka húzódott meg. A sekrestyerésznek teteje kívülről nem látszik, mert azt az attikaszerűen kiképzett falak eltakarják. Az attikafal mögött tűnnek fel a szentély csúcsíves ablakai és különös végződésű támpillérei. A támpillérek fejezeteit a templom egyik eredeti támpillér-végződése nyomán az 1889-iki helyreállítás alkalmával készítették, de, sajnos, nem másolták hűen a régít.

A templom keleti homlokzata a piaristák rendháza előtt elvonuló emelkedő járdáról vehető legjobban szemügyre. Ennek középtengelyében látjuk a szentély nagy csúcsíves keleti ablakát, alatta pedig Szent Flórián 1723-ban emelt szép kőszobrát. A csúcsíves ablak fölött kis szegmentíves ablakot látunk közvetlenül a párkány alatt, mely már a barokk időben készült. E kis ablak a szentély padlásterének nyujt világítást. A három-osztású nagy csúcsíves ablak mérműves kőrácsozatával, osztóköveivel a homlokzat legdíszesebb gótikus motívuma. Az ablaknak azonban csak kőkerete eredeti, osztókövei, kőrácsozata az 1889. évi helyreállítás munkája. A szentély keleti falát szegélyező két támpillér az eredeti építés idejéből származik s megőrizte régi formáját. Fejezetük, illetve végződésük egészen egyéni. Valami vidéki vonást, helyi zamatot érzünk az oromzatos fiálék naív megoldásában. De talán éppen azért érdekesek.

A szentély keleti, az előbb leírt támpillérekkel szegélyezett falához alul kétoldalt sivár külsejű árusítóboltok csatlakoztak, melyek tetőzetét részben cserép, részben bádoggal fedte. A boltok tetőzete nagyon szabálytalan alakot mutatott, fedélsíkjait a szentélyablakok kedvéért helyenként alacsonyabbakra, másutt viszont meredekebbekre vették. Az árusítóboltok mindenütt nagy részt fedtek el a templom falaiból, úgy hogy az a boltok közé szinte beszűyedtnek látszott.

A templom déli homlokzata mellett vonul el az Erzsébethídra vezető Eskü-út, melynek útteste a templom keleti szélénél a legalacsonyabb, hol csak negyedfél méterrel magasabb a templom körüli járda szintjénél. Az úttest azonban nyugat felé erősen emelkedik és a templom nyugati szélénél, a tornyoknál már közel hat méterrel áll magasabban a templomjárda fölött. A templom körül épített árusítóboltok a szentélynél az úttestből még kiemelkedni látszottak, de a hajórésznél már teljesen elmerültek és csak az oldalbejáró előtti magasabb előcsarnok fala állt ki némileg az Eskü-út járdaszintje fölött.

Az Eskü-út tengelye a templom tengelyével nem párhuzamos, hanem azzal hegyes szög alatt találkozik, azért az úttest emelkedő támfala a templom egyes részeihez közelebb jutott, más részeitől pedig aránylag távolabbra esik. Sajnos, a viszonylagos nagyobb távolság is olyan csekély volt, hogy az úttest és a templom közti tér keskeny mély sikátor benyomását keltette. Előnyösebb helyzet keletkezett az árusítóboltok lebontásával, mert az úttest és a templom közti sikátor szélessége ezzel lényegesen bővült.

Visszatérve a templom déli homlokzatának leírására, megállapíthatjuk, hogy az nyugati felében az árusítóboltok fennállása idején nagyon hasonlított az északi homlokzat nyugati feléhez, szinte annak hű tükörképét adta. Keleti fele azonban, a szentélyrész más képet mutatott. A homlokzat közepe táján nyolcszögletes toldaléképület vonta magára

a figyelmet, ez a templom emeletes oratórium épülete, melynek földszíntjén a Jézus Szent Szívéről nevezett kápolna foglal helyet. A földszinti kápolnát az elébe épített árusítóbolt teljesen eltakarta. Kívülről csak az árusítóbolt teteje felett a falba vágott négyszögletes kisablak sejtette, hogy mögötte világított helyiség rejtőzik. A négyszögletes ablakocska fölött csúcsíves festettüvegezésű ablak tűnt fel, melynek alsó részét befalazták. Az oratórium épület délkeleti falán csúcsíves fülke látható, mely eredeti gótikus ablak maradványa, melyet belülről elfalaztak. Az egymás mellett levő két csúcsíves ablak az oratórium falain végig futó közös övpárkányon áll.

Az oratórium épület mellett kelet felől alacsonyabb nyolcszögletes dísztelen toldalék látszott, mely az emeleti oratóriumhoz felvezető csigalépcsőt foglalta magában. E közönséges szükségépítkezés a mögötte levő csúcsíves szentélyablakot részben eltakarta.

A keleti oldalon, az árusítóboltok teteje fölött a szentély három, különböző méretű, különböző alakú csúcsíves ablaka tűnt fel. Szinte a boltok tetőzetéből látszottak kinőni a támpillérek, melyeknek végződése különböző megoldást mutatnak. Míg az oratórium épületéhez legközelebb eső támpillért egyszerű rézsús kölemez takarja, addig a következő támpillér fejezete a szentély keleti fala melletti támpillérek végződéséhez hasonló kiképzést mutat. E támpillérnek a szentélyfalhoz való csatlakozása fölött a falsíkból kiálló sávot láthatunk, melyet egymás fölé négy sorban elhelyezett páros csúcsíves fülkék díszítenek. Hasonló díszítményt látunk a következő átlós állású támpillérnél is, de itt ez a sáv tompa élszögben találkozó két síkból alakult, melyek párhuzamosak a szabályos nyolcszög oldalai irányában épített szentélyfalakkal. A kiálló sáv egy-egy síkjára egymás fölé helyezett három különböző nagyságú csúcsíves fülke-díszítményt vágtak, melyek az ő együttesükben a sávnak létraalakjára emlékeztető árnyékhatast kölcsönöztek. A szentélyfalakat különben teljes terjedelmükben sima vakolattal borították s ez a dísztelen vakolat sívár külsőt adott fővárosunk e legérdekesebb s egyúttal legrégibb műemlékének.

Tekintsük meg a templom belsejét. A nyugati főbejáraton boltozott csarnokba lépünk, melynek három nagy ívén át betekintést nyerünk a templom hangulatos terébe. E csarnok fölött van az orgonakórus, melyet 1835-ben Hild József terve szerint bővítettek úgy, hogy a régi kórusfal elé hat dór oszlopon és két falpilléren nyugvó árkádfalat emeltek s a két fal közti teret átboltozták. A múlt századbeli bővítés renaissance remniscenciákat mutat és nem egészen illik bele a templom barokk interieurjébe.

A zenekórus alatti boltozott csarnokból baloldalt ajtó nyílik az északi toronyban levő csigalépcsőhöz, mely az orgonakarzatra vezet. A jobboldali torony földszinti terét e csarnokból nem lehet megközelíteni, mert a kettő között meghagyták a templom legrégibb részét, a XII. századbeli bazilika déli tornyának falmaradványát. Az itt keletkezett fülkébe imázsamolyt tettek, falát pedig a Megváltó keresztjével ékesítették.

E csarnokból a templom tulajdonképeni terébe lépve a szentély felé esik tekintetünk, hol három nagy ív ötlük szemünkbe, melyek betekintést engednek magába a gótikus szentélybe. A középső kosárávalakú nyílás a legnagyobb s a szentély középhajójának csúcsíves arcus triumphalisa fölé emelkedve, azt magába olvasztja. A két szélső íves nyílás sokkal

kisebb és nem mutat gótikus motívumot. A diadalív fölött idősb Vastag György nagy festménye diszlik, mely Magyarország Nagyasszonyát ábrázolja, kinek a magyarok bemutatják hódolatukat.

A templomhajó közel 16 méter széles terét boltövekkel sávokra osztott kosárirves dongaboltozat íveli át. A rendkívül nagy fesztávolságú, szemnek is nehéz boltozat ion pillérekkel tagolt és árkádívekkel áttört, aránylag alacsony s építészeti tagoltsága következtében nem nagy erőt mutató falakra támaszkodik. A templomtér az árkádívek felett két oldalt magasan elhelyezett ablakokból nyer bő világosságot. De fény jut a templomba az oldalfalak árkádíveiből is a csatlakozó kápolnák nagy ablakain keresztül.

A templomhajóhoz kétoldalt sorakozó négy-négy kápolna közül kettő, még pedig a nyugatról számított harmadik sorban álló, a templom északi és déli oldalbejáróinak előcsarnokai. Ezekben oltár nincs s bennük csak a léghezam elhárítására épült otromba szélfogók terpeszkednek.

Legszebb oltáraik vannak a nyugati főbejárathoz legközelebb eső kápolnáknak, melyek művészi szempontból kiváló nyujtanak. Különösen a baloldali Jézus Szent keresztjéről nevezett kápolna keleti falán látható oltár tűnik ki csodálatos szépségével. Az oltár közepét az Ur Jézus kék világgömbön álló gyönyörűen mintázott keresztje foglalja el. A Megváltó keresztje alatt az előtérben az Istenanya, kétoldalt két sirató női szent fehér szobrai ékeskednek. Krisztus keresztje fölé az Atyaisten hajol, fölötte a Szentlélek arany sugaras galambja terjeszti ki szárnyait. A gyönyörű szobrászati kompozíció keretét díszes feketemárvány, aranyozott fejezetű oszlopok s azok párkányaira támaszkodó baldachin alkotják. A remekmű szobrászati és architektonikus szempontból pompás együttest nyujt. Nagy kár, hogy az oltár előtt nincs elég tér, hogy annak szépségei kellő távlatból érvényesüljenek.

Az oltárral szemközti falon érdekes, klasszicista felfogású fehér márvány síremlék vonja magára figyelmünket, mely Ferenczy Istvánnak, a mult század elején élt kiváló szobrászművésznőnknek szép alkotása. A síremlék művészi stílusához illik annak következő romantikus felirata :

KULTSÁR
ISTVÁNNAK
A
NEMZETISÉGRE
BUZGÓ SERKENTŐNEK
KESERGŐ ÖZVEGYE

SZÜLETETT
MDCCLX
MÉG HALT
MDCCCXXVIII

A szemközti déli oldalon levő, keresztelő Szent Jánosnak szentelt kápolna oltára nem éri el a Szent Kereszt oltár művészi tökéletességét,

de nemes ízlést és művészi készséget árul el. Az oltár középpontjában áll annak barnakeretű Szent Jánost ábrázoló szép festménye. Az oltárképtől jobbra és balra két-két díszes oszlop emelkedik, melyek hajlított párkányzatokat tartanak. Az oszlopok közti fülkébe egy-egy szent lendületes szobrát tették. Az oltárkép fölött, az oltár koronázása gyanánt domborműben látjuk Mária mennybemenetelét, a felhős égbolt közepén az Isten-anya angyalok és szeráfok karától körülvelt alakját.

E kápolnából a déli torony felé keskeny kamrába ajtó nyílik. E kamrából a nyitott ajtónyíláson át az oltár nagyobb távlatból szemlélhető.

A következő szakaszban levő, a déli oldali Rózsafűzér és az északi oldali Máriacelli kápolnák oltárai az előzőknél jelentéktelenebbek. Felépítményük az átlagos barokk-oltárok sablonos alakját mutatja. Az oltár közepét nagy oltárkép foglalja el. Ettől jobbra és balra egy-egy díszes oszlop emelkedik, melynek az oltárkép felé eső oldalán kisebb, külső szélénél nagyobb szobrok állanak. A két szemközti kápolna oltárai között architektúrában kevés különbség van, csak oltárképeik tárgya eltérő. A déli kápolna oltárképe a Rózsafűzér királynéját, az északi a Máriacelli Madonnát ábrázolja, kinek alakját a különböző fogadalmi ajándékok teljesen elborítják. A déli kápolnában az oltárkép fölött az oltár koronázó részében Szent Flórián olajfestésű képe látható, az északi kápolnában a Szentháromság képe díszlik.

A rákövetkező szakaszban vannak a templom déli és északi oldal-bejáróinak már említett előcsarnokai, végül a negyedik s egyúttal a szentélyhez legközelebb eső szakasz kápolnái következnek, melyek neogót oltárait már 1865-ben említi a Vasárnapi Ujság cikkírója. Ezek az oltárok nem valami értékes alkotások, olyanok, amilyenekkel a tiroliak árasztották el a világot. Oltárképeik sokkal jobbak architektúrájuknál. Az északi kápolna oltárképe Szent Józsefet ábrázolja a serdülő Jézussal, a déli kápolna oltárképén Szent István királyunkat látjuk, amint Szűz Máriának felajánlja a magyar koronát. Az oltárképek jobb- és baloldalán egy-egy szent, illetve püspök szobrai láthatók.

A templomnak kétségtelenül legértékesebb része annak késő gót stílusban a XV. században épített szentélye. A kelet felé néző szentély a szabályos nyolcszög oldalai irányában épült falakkal záródik. Közel 16 m széles terét háromhajós csarnoktemplom módjára alakították. Gazdagon tagozott kőbordás boltozatát tiz gazdagon tagozott, csiszolt műmárvánnyal bevont, aranyfejezetű kötegpillér támasztja alá. A szentély középhajóját kelet felől négy, a szabályos nyolcszög sarkaira helyezett hosszukás alaprajzon épült köteges pillér zárja le, melyek tömegükkel közrefogják a templom hatalmas újabbkori majolika főoltárát. A főoltárt az 1889-iki helyreállítás után Steindl Imrének, az országház jeles építőjének tervei szerint készítették s Magyarország Nagyasszonyának szentelték. Steindl szerette az élénk színeket, ezt az oltárt is a maga csillogó színeivel teljesen hozzá hangolta a szentélyhez, melynek kifestésében rá lehet ismerni a mesternek az Országház interieurjeiben megnyilatkozott ízlésére.

A főoltár helyén a helyreállítás előtt neogót díszes oltár állt, melyet Hild János 1808-ban tervezett, Szűz Mária mennybemenetelét ábrázoló

szép képpel, görög ízlésű szentségházzal, jobboldalán Szent István, baloldalán Szent László király szobrával.

A főoltár melletti vékony oszlopocskákkal szegélyezett négy lapos pilléren kívül még hat négyzetes alaprajzú, élszöggel egymás felé forduló köteges pillér támasztja a szentély díszes kőbordás boltozatát. E pilléreket négy sarkon álló erőteljesebb és négy lapon álló gyengébb féloszlop tagozza, melyekkel homorú tagok váltakoznak és erőteljes árnyékhatast adnak a csiszolt és fényezett műmárvánnyal bevont kötegpilléreknél. A kötegpilléreknél egységes lábazatain körülfutnak a lábazati tagok s fejezetein az 1889-iki helyreállítás idejéből származó aranyozott levéldíszítmények. Kár, hogy az eredeti oszlopfő díszítményekből nem maradt meg semmi s ugyancsak eltávolították azt az arancsillagsort, mely az oszlopfők felett eredetileg ékeskedett.

A szentély kőbordás boltozatai mind eredetiek s a XV. századból származnak, kivéve a főoltár előtti boltozatszakaszt, hol a beomlott boltozatmezőt alacsonyabb boltozattal újra boltozták. Ez 1699-ben történhetett, ha hitelt adhatunk az erre vonatkozó feljegyzésnek. Ennél a szakasznál történt aztán, hogy a régi boltozat eredeti magasabb falívei az újabb alacsonyabb boltozás után a padlástérben láthatókká váltak. Ezeket a falíveket nézték Rómer Flóris és Némethy Lajos, a templom monografusai csúcsíves ablakok ívzáróköveinek.

A szentélyboltozatok vállainál, a pillérfejezetek fölött, valószínűleg az 1808. évi nagy restauráláskor különös alakú kettős püspöksüvegre emlékeztető pajzsokat alkalmaztak, a boltozatbordák összemetsződéséből keletkezett szabálytalanságok eltakarására. Más helyeken ugyane célból fantasztikus alakú aranyozott vázakat tettek a kedvezőtlen hatású bordaösszemetszések eltüntetésére. Minden boltozatmező közepén a bordák találkozásánál záróköveket látunk, melyeket különféle módon díszítettek. A szentély középső hajója mellett kétoldalt vele egymagasságú boltozattal fedett oldalhajók futnak és a főoltárt magába foglaló szakaszt is megkerülik. Ezeknél az oldalhajóknál a boltozatbordák részben a kötegpillérekre, részben az oldalfalakból kiálló gyámkövekre támaszkodnak. A háromhajós téralakítás nagy gazdagságot ad a szentélynek, mely legbecsesebb műemlékeink sorába emeli a pesti belvárosi plébánia-templomot.

A szentély diadalívének baloldalán emelkedik az empire korban 1808-ban készült gótikus szószék, mely Ungradt Fülöp asztalosmester munkája és a maga nemében egészen rendkívüli. Érdekes, hogy ebben az időben a csúcsíves formák utánzása dacára is milyen híven tükröződik az empire művész felfogása. A szószék a gótizáló formák mellett is az empirenak tipikus és szép alkotása.

A diadalív mellett a szentély első szakaszához csatlakozva délfelől gótikus kápolna simul, melynek falait a szabályos nyolcszög oldalainak megfelelően építették. Ez a Jézus Szent Szívének tiszteletére szentelt kápolna még a XV. században épült, kőbordás boltozattal és három csúcsíves gazdagon tagozott ablakkal. Ablakai közül kettő be van falazva s a megmaradt ablakot átalakították, régi díszes kőrácsos mérműveitől megfosztották. Oltára neogót stílusban készült, művészi szempontból jelentéktelen.

E kápolna fölött, a nála díszesebb, gót csillagboltozattal ellátott oratórium foglal helyet, melyet ma szintén csak egy ablak világít meg, mert másik csúcsíves ablakát befalazták. A Jézus Szent Szíve kápolna mellett balról a legújabban feltárt gyönyörűen tagozott, díszes pálcaműves ajtó kőkerete tűnik fel, melyen át fel lehetett menni az emeleti oratóriumhoz vezető lépcsőhöz.

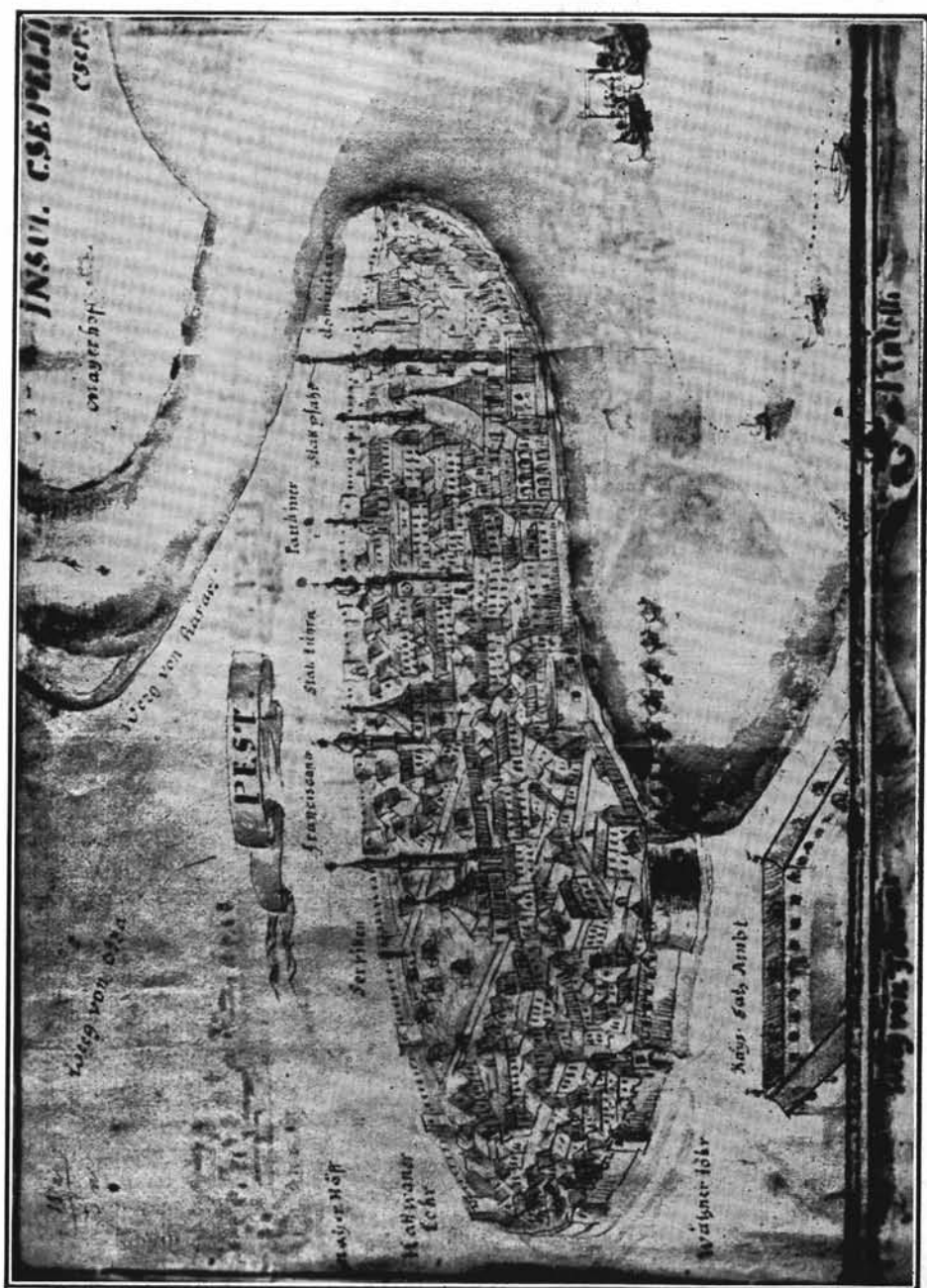
A Jézus Szent Szíve-kápolnával átellenben, a szentélyhez csatlakozva a lourdesi-kápolna foglal helyet. E kápolna falai, boltozata belülről nem mutat semmiféle gótikus motivumot. A szentély felé néző nyílása is kosárisíves. A XVII. század végén, Proberger Jakab pestvárosi bíró idejében alakították át e teret kápolnává, mely hajdan a templom régi sekrestyéje lehetett. E kápolna neogót oltára középpontjában a fülkében álló lourdesi Madonna szobrával különösebb figyelmet nem érdemel. Az oltártól kétoldalt gazdag keretekben üveg alatt a fogadalmi ajándékok nagy tömege látható.

A szentély északi falán, az előbb említett lourdesi-kápolna mellett, báró Kray Pálnak az osztrák-francia háborúban kitűnt tábornoknak 1804-ből való síremléke ölik szemünkbe, melynek felső részét a család aranyozott címerével ékesített feketemárvány szarkofág koronázza. Ennek tetején fehér márványból faragott váza körül hadi jelvények csoportosulnak, sarkain pedig egy-egy ülő bajnok fehér márványszobra foglal helyet. Az emlék alsó része szürke márvány, melybe nagy fekete márványtáblát illesztettek hosszú latin felírással. A felírás az elhalt tábornok kiváló haditetteit hirdeti.

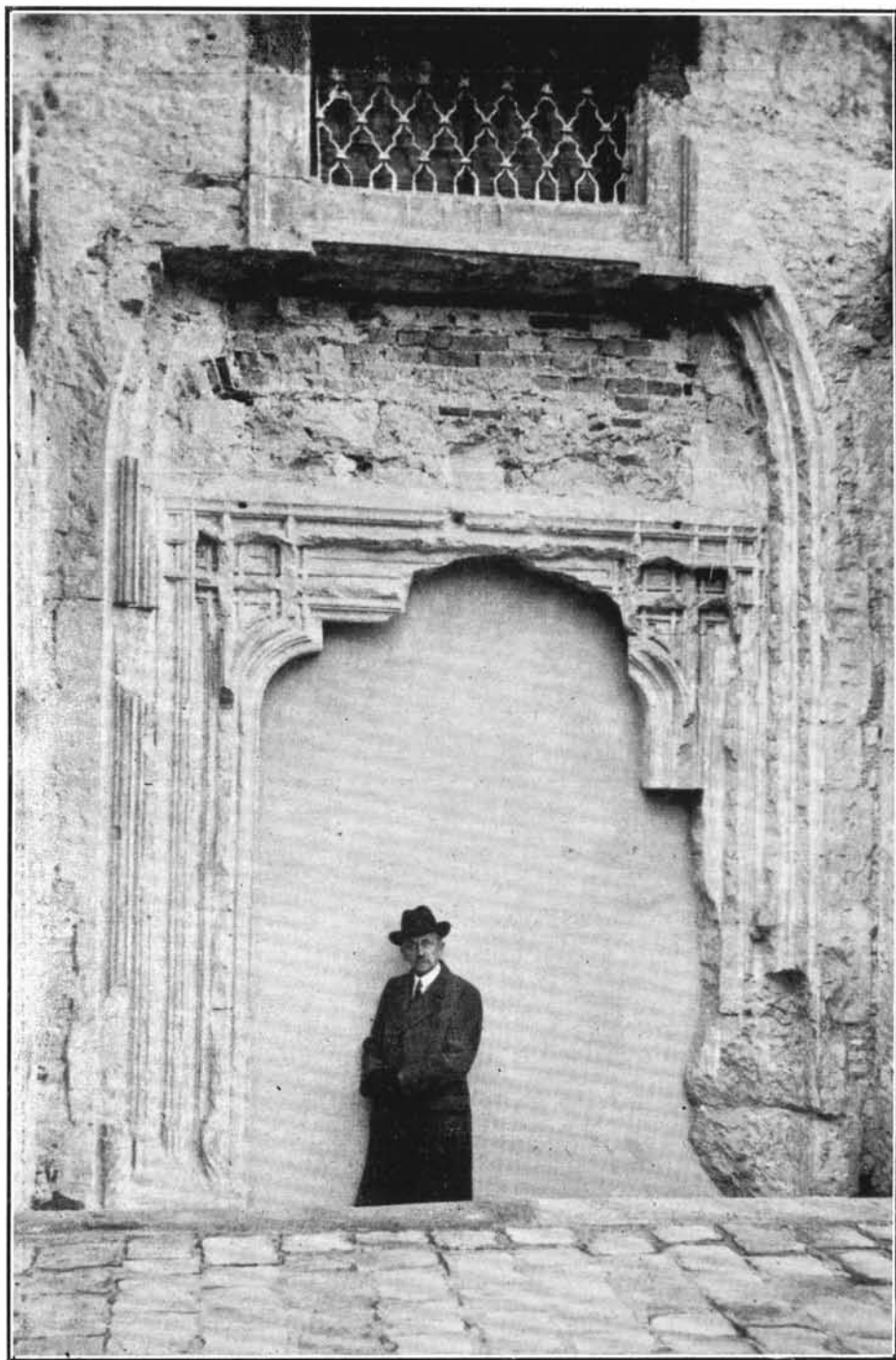
A szentélynek legértékesebb és legművészebb látnivalói annak északi és déli falaiban elhelyezett nagyszerű szentségházak — vagy amint a köztudatba átmentek — pastóforiumok. A pastóforion, Secretarium, Sacramentarium, az oltári szentség őrzőhelye az oltárházhoz csatlakozó külön helyiség volt a mai sekrestyének megelőzője. A belvárosi templom nagyszabású renaissance emlékei tehát nem pastóforiumok, hanem szentségházak, amilyeneket a középkorban, a szárnyas oltárok korában az oltári szentség megőrzésére alkalmaztak. E célból vagy díszesen keretezett vas esetleg bronzajtóval elzárható kis fülkét létesítettek a keletelt templom északi falában, vagy nagyobb egyháznaknál külön toronyszerű önálló díszes építményt emeltek. Hogy a belvárosi templomnak is volt ilyen díszes toronyszerű különálló gótikus szentségháza, azt a csak nemrég napfényre került remek faragású töredékek bizonyítják. Ezt a régi szentségházat akkor távolíthatták el, amikor a templom plébánosa, Nagyrévy András püspök adományából 1500 körül renaissance stílusban megalkották az új, falbaillesztett, ma is látható gyönyörű szentségházat.

Különös és egészen szokatlan, hogy szentélyünkben nem egy, hanem két szentségházat látunk: egyet az északi, sekrestye felőli — vagy liturgiai megnevezéssel élve — evangéliumi oldalán s egyet a déli, epistolai oldalán. Az evangélium oldalán levő lehetett tényleg használatban, az epistola oldalán levőt talán a templom valamelyik kápolnájából helyezték át mai helyére.

A szentségházakról először Miskovszky Viktor tesz említést a Vasárnapi Ujság 1865. évi 47. számában: »A pesti belvárosi plébániatemplom« című cikkében a következőképen:



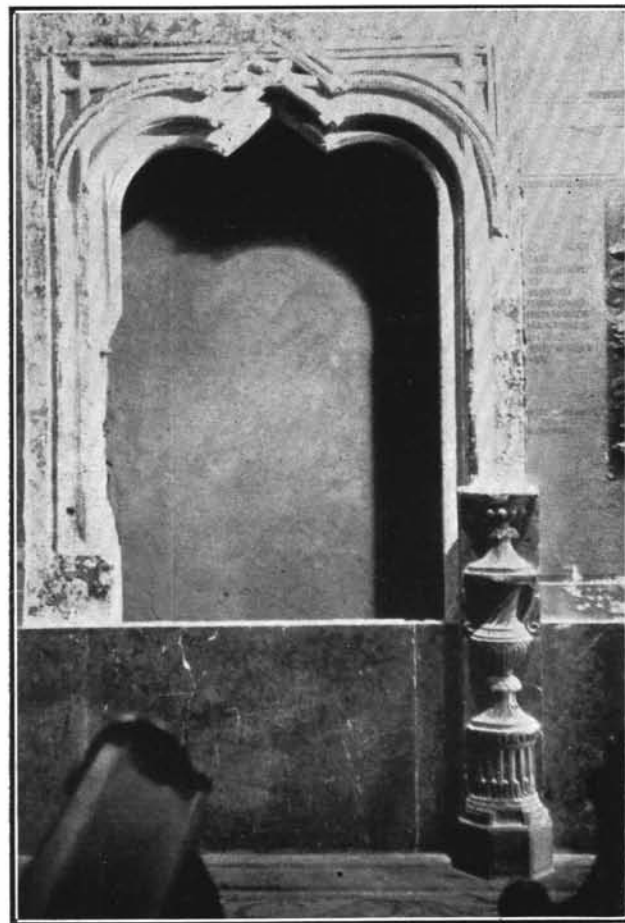
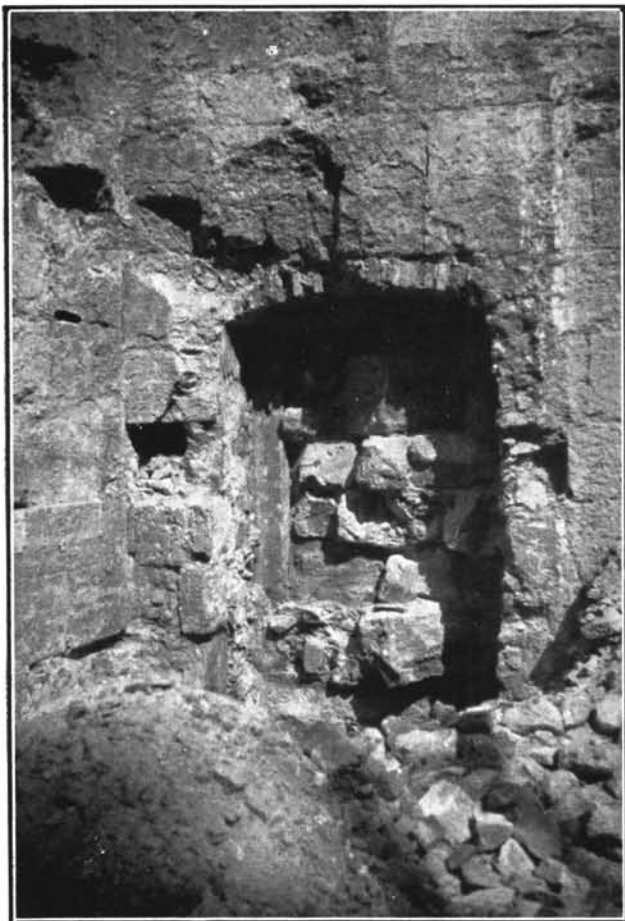
1. Pest város látképe 1728-ból.



2. A belvárosi plébániatemplom XV. századi északi bejárájának maradványai.



3. A belvárosi plébániatemplom XV. századi déli ikerbejárójának maradványai.



4. A belvárosi plébániatemplom szentélyében talált XV. századi ajtó kívülről és belülről tekintve.

»Különös figyelmet érdemel a sanctuarium jobb és baloldalán, befalazott fülkéekkel ellátott két oltárhely, mely veres márványból készítve, remek faragású díszítésekkel van ellátva ; a jobboldalon levő fülke mindkét oldalán gyertyát tartó angyal látható féldomborműben, a fülke felett levő szalagon következő felírás van :

ECCE PANIS ANGELORVM FACTVS CIBVS VIATORVM

A baloldalon levő oltárhely díszítményre nézve tökéletesen összevág az előbbivel s ezen a következőket olvashatni :

EGO SVM PANIS VIVVS QUI DE CELO DESCENDI»

Ebben az időben a szentségházak tympanonjai azoktól elkülönítve a szentélyhez dél felől csatlakozó Jézus Szent Szíve-kápolna falaiba voltak beillesztve és csak az 1889-iki helyreállítás alkalmával kerültek mai helyükre. Miskovszky említett cikkében leírta e domborműveket, de nem hozta összefüggésbe a szentségházakkal, sőt román modorúaknak ítélte és azt vélte, hogy ezek egy régi templom ajtófeletti részei (tympanon) lehettek.

A szentségházakról Némethy Lajos, a templom monografusa az Archeológiai Értesítő 1890-iki évfolyamában közöl bő leírást, de előzőleg 1887-ben a »Religio« katolikus egyházi és irodalmi folyóirat áprilisi számában ír róluk ismertetést »A renaissance emlékei a pesti főtemplomban« című cikkében.

Némethy leírásában tévesen alkalmazza a szentély evangéliumi és epistolai oldalának megjelölését, melyeket felcserél és helytelenül a szentély déli oldalát jelöli meg az evangélium oldalának, az északit pedig az epistola oldalának, holott ennek éppen ellenkezője áll. Továbbiakban balfelől és jobbfelől emlékről beszél, de nem jelöli meg az irányt, hogy a szemlélő arccal merre fordul. Miskovszky ugyanebbe a hibába esett; s így az utánuk induló cikkírók az emlékeket és felirataikat rendre felcserélik és tévesen írják. Némethy ezenkívül még a feliratokat sem idézi betű szerint, hanem inkább értelmüket keresve, kiegészítve közli azokat.

Hogy minden kétséget eloszlassunk, megállapítjuk, hogy a szentély északi, a mai sekrestye melletti falán, ha arccal a főoltár felé fordulunk balra — az evangélium oldalán — van Nagyrévy püspök szentségháza és vele átellenben, a déli falon, vagyis az epistola oldalán van Pest város szentségháza.

A Nagyrévy püspök-féle szentségház feliratai a következők: a szentségtartó fülke fölött

ECCE PANIS ANGELORVM FACTVS CIBVS VIATOR ;

a szentségház lábázatának párkányán :

ARMA REVERENDI DOMINI ANDREE EPI THERMOPYLENSIS.

A pestvárosi szentségház feliratai: a szentségtartó fülke fölött

EGO SVM PANIS VIVVS QUI DE CELO DESCENDI,

a lábázat párkányán :

ARMA INCLITE CIVITATIS REGALIS PESTHIENSIS MDVII.

Mindkét szentségház kétféle márványból, a szentséget őrző fülke és azt keretező kapuarchitektúra vörösmárványból, az ezt körülfogláló

díszes keretezés pedig a terrakotta színéhez közelálló sárgás kemény-mészkőből készült. A másfél méternél valamivel keskenyebb, de két és fél méternél magasabb vörösmárványból faragott középsőrész mindkét szentségháznál díszes kapuzatot mutat, mely kiemeli a szentséget őrző fülke nagy jelentőségét. A kapuzat rendkívül mély bélletei szinte folyosó oldalfalainak benyomását keltik és ferdén futnak a fülke nyílása felé. A bélletek minden vonala perspektivikus ábrázolást és a szentségfülke irányában való törekvést mutat. Mindkét emlék tömegelosztásában, tagozódásában azonos művészi elgondolást ismerhetünk fel. A két emlék főméretei rendkívül közel állnak egymáshoz. A szentségházak nagyon hasonlítanak egymáshoz, részleteik azonban merőben eltérők. Bár minden részletükön meglátszik, hogy egy mestertől származnak, mégsem találhatunk rajtuk sehol azonos motívumokat. Miskovszky nagyon felületesen nézhette meg a két emléket, hogy említett cikkében azt írta: »hogy a két oltárhely díszítményre nézve tökéletesen összevág«, mert a különbség, különösen, ha a két emlék rajzát egymás mellé állítjuk, nagyon szembetűnő.

Nézzük meg most mindenekelőtt a Nagyrévy püspök-féle szentségházat. Az emlék közepén foglal helyet a szentséget őrző fülke, melynek négyszögletes nyílását hajdan díszes rácsosajtó zárhatta el. Az egykori ajtó sarkainak és zárjának helye még most is felismerhető. A szentségfülke a környező architektúra keretében úgy hat, mintha boltozott folyosó végében állana. A folyosó oldalfalainak fülkéiből két szárnyas angyal domborműves alakja lép ki s gyertyatartót emel a szentségfülke felé. A folyosó boltozatát rozettával ékesített kazetták díszítik s a folyosó homlokzata díszes kapuzatot mutat, melynek aránylag keskeny homlokpilléreit és körívet díszes kandeláberekre emlékeztető vázákban kinövő palmettaszerű növénydíszítmények ékesítik. A homlokíven inda fut körül hullámos vonalban, melyből felfelé és lefelé palmetták nőnek ki. Az ív és pillér között fut az ökörszem díszítésű tagozattal lezárt párkány, melynek középső lemezén vonul végig a már említett ECCE PANIS AGELORVM felirat.

A szentségfülkét szegélyező kapuzatot nagyobb, díszesebb architektúra középpontjába állította a művész. Magas talapzatra emelte, melynek akantuszlevelekkel ékesített feliratos párkányát szalagokon lecsüngő gyümölcscsokrokkal díszített lizénák tartják. A két díszes lizéna között széles mezőben két rozettára felfüggesztett gyümölcsfüzér között az adományozó Nagyrévy Endrének, a templom egykori plébánosának püspöksüveggel díszített címere látható. A címerpajzson ballábalával halon álló és hátratekintő, csőrében virágos lombos ágat tartó és jobblábát a rákötött csörgővel megemelő darut látunk, melynek nyakát két lebegő-végű szalag köti át.

A magas talpazat két lizénája fölött emelkednek az emlékművet szegélyező gyönyörűen díszített pilaszterek, melyeknek homloklapjait a griffek, madarak, maszkok, díszítményekkel elhalmozott kandeláberek, urnák, virágkosarak és belőlük kinövő növényindák, csokrok, gyöngyfüzerek a legváltozatosabb csoportosításban teljesen elborítják. A pilaszterfejezeteket akantuszlevelek és fél palmetták, középen díszes urna és feléje kétfelől odahajló stilizált delfinek ékesítik. A szegélyező pompás pilasz-

terek és a szentségház középső része között nagyon plasztikus és erős árnyékhatású egymásba fonódó szalagdísz adja meg a szép átmenetet. A két pilasztert gyönyörűen tagozott párkány és félköríves pompás oromzat zárja le, melyet kétoldalt szembeforduló félpalmetták támasztanak s rozettákból kinövő teljes palmetta koronáz.

A párkány minden tagozati eleme el van halmozva az akantuszlevelek, gyöngysoros, ökörszemes és más díszítmények minden képzelhető fajtájával. A zoforoszt négyszárnyas angyalfejek és stilizált delfinalakok díszítik; a delfinek testét akantuszlevelek borítják s e levelekből csigavonalban kinövő indán díszes rozetták bontakoznak ki.

A szentségház ormát szárnyas angyalfejekkel, palmettákkal, akantuszlevelekkel, ökörszemdíszítésekkel ékesített párkány szegélyezi, közepét pompás dombormű foglalja el. A dombormű főalakja a sírból kiemelkedő és két kezét egymáson keresztbetevő szenvedő Krisztus, mellette a lándzsa és a póznára tűzött spongya. Krisztus jobbja felől isteni anyja imádkozó, balja felől Szent János apostol szakállas alakja tűnik szemünkbe.

Némethy Lajos abból a körülményből, hogy a Krisztus melletti alakok fejről a szentfény hiányzik, azt a következtetést vonja le, hogy ezek nem lehetnek Mária és Szent János, hanem talán vagy maga az emlékmű alkotója és neje, vagy talán az 1507. évi pestvárosi bíró és felesége. Utóbbi esetben ez az oromzat a pestvárosi szentségházhoz tartoznék és az 1889-iki helyreállítás alkalmával, midőn a két oromzatot a Jézus Szent Szíve-kápolna faláról levették és mai helyükre tették, cserélték fel egymással. Némethy elfelejti, hogy a szentfény Krisztus fejről is hiányzik s így a szentfény hiányából különös következtetést levonni nem lehet.

Valamivel egyszerűbb a szentély déli oldalán látható pestvárosi szentségház.

Szentségtartó fülkéje ennek is díszes kapuzatot mutató architektura középpontjában áll. A kapuzat mély bélétei itt is folyosó oldalfalaira emlékeztetnek. A távlati hatás nem olyan kifejezett, mint a szemközti szentségháznál, a szentségörző fülke felé nem fut annyi perspektivikus vonal. A szentségtartó fülke mellett jobbról és balról a kapubéletekben lapos fülkéket vájtak, melyekbe kiugró gyámkövön álló, karjaikat mellükön keresztbetevő egy-egy angyalt helyeztek. Az angyalos fülkéek boltozatát kagylós díszítménnyel ékesítették. A folyosóboltozat három trapézalakú mezejében szárnyas angyalfejek látszanak lebegni. A kapuzat homlok-lapját és ívét egyforma rozetták, indák és egyszerű levelek díszítik.

A szentségtartó fülkét körülvevő kapuzatot itt is nagyobb, díszes építészeti környezetbe helyezte alkotója. Az architektura azonban mintha valamivel egyszerűbb volna a szembenálló szentségház túlgazdag kiképzésénél. A magas lábázat kialakításában van talán a legtöbb hasonlóság a másikhoz. Az akantuszlevelekkel díszített feliratos párkányt itt is két, szalagokra fűzött gyümölcsösökkel díszített lizéna tartja. A lizénák szegélyzete széles mezejében Pest város címerét ismerjük fel tornyos várkaput mutató rajzával, két egymástól elforduló fölfelé álló bőségszaru között.

A magas talapzat szélein emelkednek az emlékművet keretező gazdagon díszített pilaszterek, melyeknek homloklapjain a renaissance díszítő

elemek egész tárházának gazdagsága ömlött el. Az akantuszlevelekkel ízlésesen díszített kandelláber, urna és vázaalakok mellett madárcák, maszkok, növényi indák és füzérek, gyöngysorok, gyümölcskosarak változatos alakjai borítják el a felületeket. A korinthusi oszlopfejekre emlékeztető akantuszlevelekkel és csigákkal díszítették itt a pilaszterfejeket. A pilaszterek és az emlékmű vörösmárványból faragott középső része között szépen metszett akantuszlevélsor közvetíti az átmenetet. A pilaszterekkel szegélyezett architektúrát rendkívül gazdag párkányzat s palmettás akrotériákkal kiegészített félköríves pompás oromzat koronázza. A párkány tagozatait a renaissance legszebb díszítő motívumai ékesítik. Levéldíszítések, sípok, ökörszemdíszítések, gyöngysorok gazdagítják annak hatását. A képszéket palmettaszerűen csoportosított levélsokrok és íves levéldíszítmények borítják el.

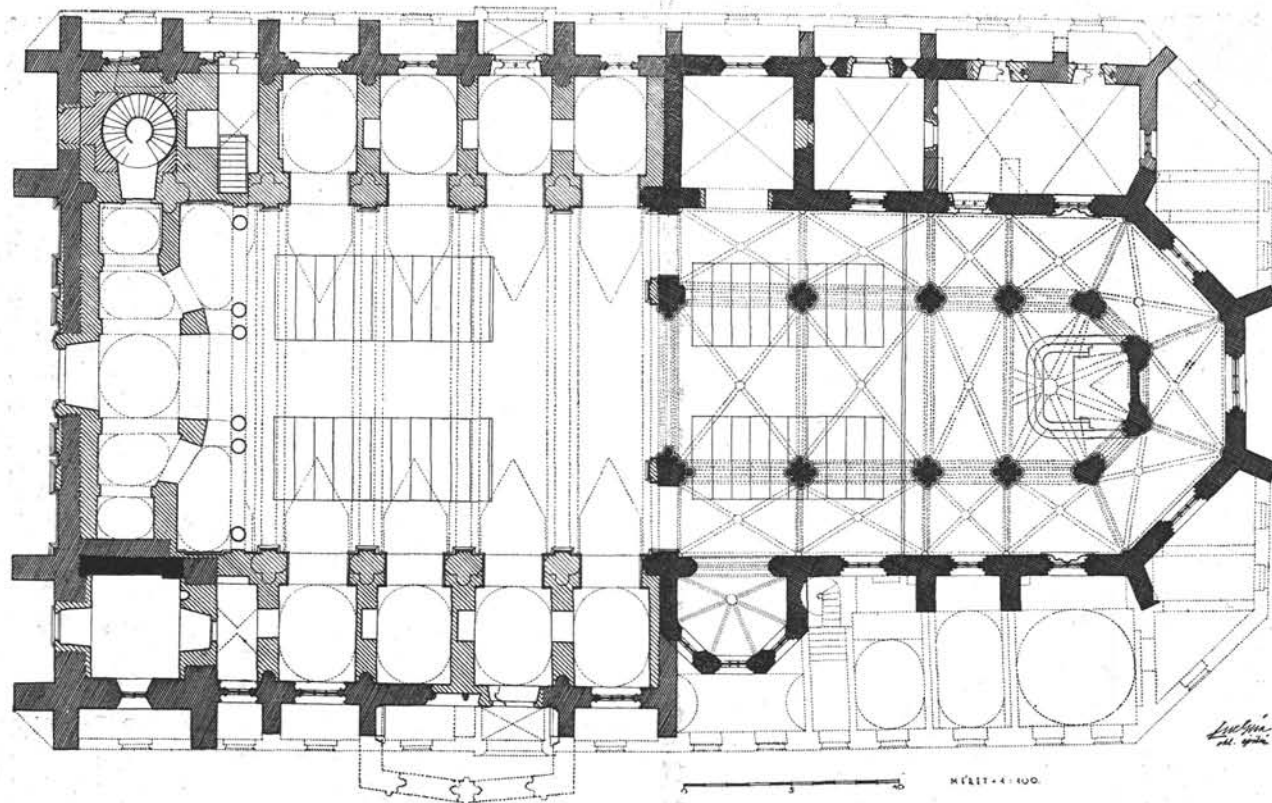
A szentségház ormát akantuszlevelekkel, szárnyas angyalfejekkel, palmettákkal ékesített köríves párkány szegélyezi, közepét pedig nagyszerű figurális dombormű díszíti. A dombormű főalakja a sírból kiemelkedő, karjait széttáró Krisztus. Az Üdvözítőtől jobbra kezét imára kulcsoló és balra kezét mellén keresztbetevő szentfényes angyal alakja tűnik fel. A XVI. század legelején készült e pompás emlékművek az olasz renaissance legszebb emlékei közé tartoznak hazánkban.

A nagyszerű szentségházak az 1889-iki helyreállítás előtt nem érvényesülhettek kellőképpen. Félköríves oromzataik hiányoztak, mert azok, mint már említettem, a szentély melletti déli kápolna falában voltak külön elhelyezve. Minden díszítményüket vastag festékréteg borította. Lábazatukból és szentségtartó fülkéjükből semmi sem látszott, mert előttük négy-négy sor emelkedő stallum foglalt helyet, melyeknek háttámlája nagyon keveset hagyott fedetlenül az emlékekből. A lábazati feliratokat is valószínűleg a padok deszkapadlója alatt bujkálva olvashatta el 1887-ben Némethy Lajos, ki azokat először ismertette. Az emlékművek sérüléseiről, melyeket a már említett helyreállítás idejében kiegészítettek, ugyancsak ő számolt be részletesen.

Nagyon szép renaissance korbelti töredékek maradtak fenn az északi torony harangházában, hol az északkeleti sarokban közvetlenül a harangház padlója fölött szorosan egymás mellé hat gyönyörűen díszített pillértöredéket illesztettek a falba és pedig hármat az északi, hármat a keleti falba.

Ezekről Rómer Flóris *Régi Pest* című munkájában meglehetősen kedvetlenül a következőket írja: »Átmentünk társammal a másik, szintén újabb toronyba, felmáztunk a nagyharangig — de régi faragványok helyett meglehetősen kidolgozott templomi jelvényeket ábrázoló fél-domborműveket találtam befalazva, melyek Árpád-, de még anjoukori királyaink nemzedékeit sem látták, sőt talán a törökök idejéből sem tudnának beszélni.«

Miként kerültek e sárga kemény mészkőből faragott remek töredékek az északi toronyba? Olyan kérdés, melyre kielégítő választ adni nem lehet. Talán egy szépérzéssel megáldott kőműves szánta meg őket s nem rakta be az épülő torony falába falazókő gyanánt sok-sok szép faragványos kő társával együtt, hanem láthatóvá tette faragványos díszüket.



5. A belvárosi plébániatemplom alaprajza az építési korok feltüntetésével:

■ XII. századvégi román építkezés.

■ Zsigmond király korabeli építkezés.

■ Mátyás király korabeli építkezés.

■ Az 1725—1740. években végrehajtott barokk-építkezés.

■ Újabbkori építkezés.

A lebontott árusítóboltok alapfalainak körvonalait pontozott vonalak jelzik.

A főváros tanácsa lehozatta e szép renaissance töredékeket méltatlan helyükről és a szentély déli falában, a Jézus Szent Szíve-kápolna és a déli, azóta lebontott kamra ajtaja közti falmezőre helyeztette el, hogy mindenki láthassa őket. Ezen a helyen ma már csak három pillértöredék maradt, mert az időközben felfedezett nagyszerű Mátyás király korabeli ajtó kibontása alkalmával hármát ki kellett szedni s egyelőre a templom kőmúzeumában elhelyezni.

Lássuk a pillértöredékeket sorjában. A legrövidebb töredéken felül göndörhajú szárnyas angyalfejet látunk alul összekulcsolt szárnyakkal. Az angyalfej alól vastag indán gyümölcscsokor lóg alá. Az angyalfej és gyümölcscsomó között levő üres teret lebegő szalagok töltik ki. A leg-hosszabb töredéken az előzőhöz teljesen hasonló szárnyas angyalfejet ismerhetünk fel, mely alól zsinóron hasonló gyümölcscsokor függ, a zsinór lefelé folytatódik s alul misekönyvet tart. Ezzel azonban a friz még nem lehetett befejezve, mert régi rajz tanúsága szerint a zsinór még a misekönyvön túl is folytatódott és valószínűleg gyümölcscsokorban végződött. A friz ornamentikája tehát eredetileg négy kiálló csomópontot mutat-hatott. A felső részen levő angyalfej kiemelkedő plasztikája volt az első csomópont, az alatta levő gyümölcscsokor a második, a misekönyv a harmadik, végül az alsó hiányzó gyümölcscsokor a negyedik csomópont. A csomópontok közti üres felületeket lebegő szalagok kigyózó sávjai díszítették.

Az angyalfejes töredékek nyilván az elpusztult frizek megmaradt felső részei. Ezenkívül még csak egy töredék maradt, mely a friz felső részét őrizte meg. Ennek felső szélénél karikát látunk s erre van rákötve a zsinór, melyen szőlőfürtökből és szőlőlevelekből és búzakalászból összekötött csokor függ. A csokor fölött patena (kehelytányér) fedi el a zsinórt. A széles karimájú patena közepét sugárirányú sipokból alkotott kisebb csillag díszíti, mely homorú tagokból alakult nagyobb csillag közepét foglalja el. A háttér üres helyeit lebegő szalagok ékesítik.

Két töredék egy-egy friz alsó részét őrizte meg. Ezek közül a hosszab-bnak felső részén tömjéntartó hajócskát s fölötte régi rajz tanúsága szerint zsinórhoz kötött kanalat, legalul pedig a szenteltvíz hintésénél használt ércmedencét ismerhetünk fel. A két miséhez szükséges felszerelési tárgy között szőlőfürtökből és szőlőlevelekből kötött csokor lóg a felfüggesztett zsinóron. Az üres helyek itt is lebegő szalagokkal vannak kitöltve. A másik töredék alsó csomója fenyőtobozokból, felső csokra gránátalmákból és levelekből van összekötözve. A két csokor között két nagyon szép, egymáson keresztbe tett díszes misekanna van a végigvonuló zsinórra rákötözve. A misekannák és a gyümölcscsokrok között itt sem hiányoznak a kigyózó szalagok.

A legrövidebb töredék az eredeti friznek csak középső része lehet, hiányzik róla a felfüggesztési rész és az alsó csomópont is. A megmaradt töredék felső részén szőlőfürtökből és almákból s leveleikből kötött csokor látható, alul pedig a lelógó zsinórhoz kötözött két keresztberakott díszes oltári gyertyatartó ragadja meg figyelmünket. Az üres teret kitöltő lebegő szalagok a gyümölcscsokor alatt és a gyertyatartók mellett is meg-vannak.

Mind a hat töredéken meglátszik, hogy egyetlen művészi alkotásnak díszítésére szolgáltak. Tárgyuknál fogva joggal feltételezhető, hogy a belvárosi templom valamely remek oltárának vagy talán éppen a gyönyörű renaissance főoltárnak részei lehettek. Nagy kár, hogy e töredékek távolról sem elegendők, hogy ezek alapján az oltár művészi kialakulására biztos következtetést vonhatnánk. A templom padlója alatt végzett ásatások alkalmával napfényre került egy tenyérnél kisebb csiszolt és fényezett vörösmárvány oszloptörzs töredék, 38 cm átmérőjű, a renaissance oszlopok arányait véve alapul körülbelül 3 m magasra becsülhető oszlop csekély szilánkjá, de semmi bizonyítékunk nincs arra nézve, hogy ez az oszlop tényleg az elpusztult oltár tartozéka volt. Talán a további ásatások fognak erre nézve biztosabb nyomokat felszínre hozni. A hat töredék szélessége mind ugyanaz és 26 cm-t tesz ki, magasságuk szintén egyformán 1·36—1·38 m-t tehetett.

A templom szentélyében még egy renaissance töredéket állítottak fel, melynek szélessége ugyancsak 26 cm, de azt mégsem lehet összefüggésbe hozni a gyümölcscsokros és miseeszközökkel díszített frizekkel, mert stílusban más jeleget mutat. E töredéket Némethy perselytartónak és szenteltvíztartónak nevezi, valójában pedig egy darab kőből faragott építészeti részlet. A vörösmárványtöredék már említett szélessége mellett 1·08 m magasságot ér el s falsíkból erősen kidomborodó kétfülű díszes urnát mutat, mely kanelurás, ökörszemtagozatos hengerded talapzaton áll. Az urna tetején még egy önálló kehelyhez hasonló díszes váza foglal helyet. Valószínű, hogy e töredék nem volt önálló mű, hanem nagyobb architektura alkotó eleme. Eredeti rendeltetése ma nem határozható meg.

A templom történetéről eddig legrészletesebben annak egykori plébánosa, Némethy Lajos »A pesti főtemplom története« című 1890-ben megjelent művében értekezett, mely munkája tulajdonképpen összefoglalása a »Religio« katolikus egyházi és irodalmi folyóirat hasábjain 1886 óta megjelent e tárgyú cikkeinek. Az ő adataiból közlök néhány fontosabbat.

Némethy műve elején (45. oldal) annak a feltevésének ad kifejezést, hogy a templom Zsigmond király idejében bizonynyal részesült a restauráció szerencséjében, mert 1398-ban Babochay Gergely, a király udvari káplánja (Capellanus Noster Specialis) volt a pesti plébános, kit szoros barátság fűzött Csentevölgyi Dömötör, kalocsai préposthoz, a király kegyelt udvari káplánjához és asztaltársához, s lehetetlennek tartja, hogy e két kedvelt személyiség az építést kedvelő király kegyét a templom számára tényleg igénybe ne vette volna. E feltevést nem támogatják ugyan okiratok, de a templom máig is fennálló szentélyének stílusa kifejezetten a XV. század elejének későgót ízlését mutatja. Némethy feltevését a templomszentély stílusa tehát igazolni látszik.

Némethy folytatja a plébániatemplom történetét, melynek egyik nevezetes eseménye gyanánt említi, hogy 1457 január 24-én, tehát egy nappal, mielőtt Hunyady Mátyást a tanácskozók megválasztott királynak kiáltották volna ki, a pesti bazilikában már előre hálaadó istentiszteletet tartottak s ezzel szinte irányító befolyást gyakoroltak az akkori közvéleményre.

Több okmány maradt ránk, melyek bizonyítják, hogy a pesti polgárok a XV. században, különösen annak második felében nagyon vallásos életet éltek. Az iparoscéhek testvérületeket (confraternitásokat) alkottak, melyeknek tagjai buzgó és eleven hitéletet folytattak. E testvéri egyesületeknek célja volt egyrészt a hit ápolása, vallásos összejövetelek tartása, másrészt szegények, betegek, aggok gondozása és megsegítése, temetési segélyek nyújtása s az elhunyt tagok díszes temetése. Minden iparoscéhnek külön fraternitása volt s oltáruk a belvárosi plébániatemplomban, melynek gondozására és karbantartására kötelezve voltak. Minden céh fraternitása külön oltárt akart szerezni, melynek adományozása a városi hatóság jogkörébe tartozott. 1444-ben a vargák kérték a Boldogságos Szűz, Szent Borbála, Erzsébet és Ilona oltárát, melynek jókarban tartását fogadták. 1446-ban ugyanilyen kérést intéztek az ív-, pajzs-, nyíl-, szíj-, nyíltok- és nyereggyártók a Mindszentek oltárának testvérületi oltárként való megszerzése tárgyában, a szücsök ugyanakkor a Sárlos Boldogasszony oltárát kérték. 1447-ben a szabók és posztónyírók céhe kérte a Szent Gellért oltárát. 1482-ben a kőfejtők és kőtörők, a kerék és kocsigyártók, az asztalosok és kádárok Szent Péter és Pál oltaráért folyamodtak, melyet meg is kaptak. A kardcsinálók és timárok Szent István, Szent László és Szent Imre oltárát kérték. A kardcsinálók előbb a kovácsokkal együtt bírták a Magyar Szent Királyok oltárát, de mivel időközben meghasonlottak egymással, a városi hatóság a kovácsok helyett a timároknak engedélyezte az oltárt. A céhek testvérületeinek kérései az oltárok szaporítását és ezzel a templomnak kápolnákkal való kibővítését tették szükségessé. Ezt a célt szolgálták a templom hajója mellé észak és dél felől egy-egy hajó gyanánt hozzáépített kápolnasorok.

Némethy szerint a török hódoltság egész ideje alatt a keresztény magyarok e templomban tartották istentiszteletüket. Papjaik a ferenc-rendiek voltak.

A törökök kiűzetése után a Jézus társaságbeliek lelkészkedtek itt.

1687-ben gróf Széchenyi György esztergomi érsek 1000 akó bort adományozott a templom helyreállítására. A kapott bort nem tudták máshová elhelyezni, azért a plébániatemplom kápolnájának celláriumába tették. Ennek összegéből a Rudnay primás által 1812-ben tartott canonica visitatio adatai szerint 1688-ban a templom új fedelét, 1699-ben pedig boltozatát készítették. Valószínű, hogy ez az utóbbi adat csak a főoltár fölötti boltozatmező új beboltozására vonatkozik.

Hogy a jezsuiták a templomépületből csak annak szentélyrészét használhatták, egy feljegyzésből tűnik ki, mely az 1703. évi feltámadási körmenetről emlékezik meg. Ezt a körmenetet a nagy szél miatt a templom belsejében kellett megtartani. E feljegyzés szerint a körmenet a Jézus Szent Szíve-kápolnából indult el, átment a túloldalon levő Szent Flóriánnak szentelt, mai lourdesi kápolnához, onnan az oldalhajón járva megkerülték a főoltárt, visszatértek a kiinduló helyhez, majd befordultak a középső útra és a főoltár elé vonultak. Ekkor még állt a régi templomnak (hajónak) romokban levő része is, melynek egyik ép kápolnájában tartották meg a tűzszentelés szertartását ugyanazon év nagyszombatjának reggelén.



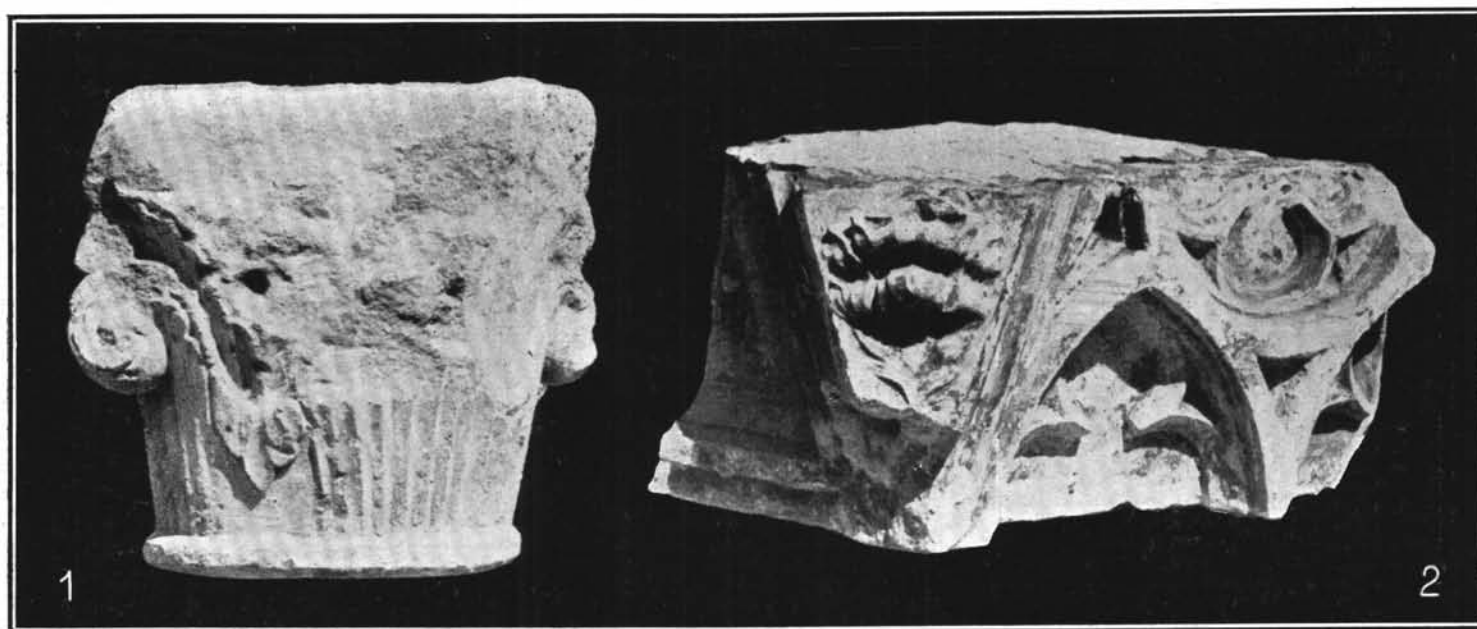
6. A belvárosi plébániatemplom 1870 körül. Klösz György felvétele.



7. Gótikus falívek a szentély feletti tetőterében.



8. A diadalív baloldali pillérének feltárt alapfala.



9. a) XIII. századi románstílű oszlopfőtöredék. b) XV. századi festett és aranyozott gótikus töredék.

A temetkezésekkel kapcsolatban az anyakönyv egy esetben 1701 július 30-án »In templi desolata parte« a templom romban heverő részéről emlékezik meg; a szentélyt rendszeren »interior pars templi« vagy »intus in templo« megnevezéssel jelölik, a hajót »magnum templum«, »exterior pars templi« jelöléssel említik meg; egy helyen pedig azt írják, hogy »in exteriori templo Parochiali« temették el a halottat.

A Jézustársaságbeliek megtelepedése után pár nappal intézkedés történt, hogy a serfőző céh jámbor szándékára hetenkint szentmise mondassék a Szent Flóriánról nevezett, ma lourdesi kápolnában. Ezt a kápolnát Proberger Jakab serfőzőmester, Pest város bírájának buzgóságából romjából újjá építették s ő maga kriptát építtetett alatta 1699-ben, hová később, 1711-ben holttestét el is temették. Ezt a kriptát a most folyó ásatások alkalmával feltárták, a templomból levezetett téglalépcsőjét felfedezték.

1716-ban, 1722-ben és 1723-ban nagy tűzvészek pusztítottak Pesten és Budán, ezért a városi tanács elhatározta, hogy Szent Flórián tiszteletére kőszobrot emelnek, melyet a plébániatemplom keleti falán helyeznek el. A munkát Hörger Antal jeles budai szobrászra bízta, ki feladatának minden tekintetben megfelelt. A teljesen szabadon álló szobrot lapos fülke elé állította a művész, melynek boltozatát arany csillagokkal hintette tele. A fülke keretét stilizált felhőgomolyok takarják, melyek közül kedvesen angyalalakok bukkannak elő. Szent Flórián alakja megkapó, mozdulata kifejező, kitűnően mintázott, balját szívére teszi, jobbában tartott csőbör vízával eloltja a jobblába mellett álló égő házat, melynek falára az 1723. évszám van belevésve. A szobor előtt konzolokon nyugvó vörösmárványlemezt rendszeren fogadalmi virágok borítják, mely alkalmilag szentmise asztalául is szolgált. Szent Flórián szobra Miskovszky Viktornak a Vasárnapi Ujságban 1865-ben megjelent rajza tanúsága szerint nyitott csúcsíves kápolnában állt, mely — ha a rajz hűségében bízni lehet — a múlt század ötvenes éveinek neogót stíljellegét mutatta. Ezt a kápolnát az 1889-iki helyreállítás alkalmával lebontották s a mögötte levő szentélyablakot kiegészítették.

1725-ben fogtak hozzá Paur (Pauer) János György tervei szerint és az ő vezetése mellett a templom romban heverő részének kiépítéséhez. Serényen folyt a munka a templomhajó építésén, de különösen a déli torony építését sietteték, mely 1726 július havában már el is készült. Két, a Szentháromságról és Szent Annáról nevezett harangját már e hó 29-én meg is szólaltatták. Július 11-én tették fel a torony csúcsára nagy ünnepség keretében a 163 font súlyú, vörösréz-ből készült, gazdagon meg-aranyozott, az isteni gondviselést jelképező szemet a háromszögben.

Minthogy a tornyot hosszabb időre egyedülállónak tervezték, északi homlokzatát is a többiekhez hasonlóan, a tagozatok minden díszével képezték ki. Ezt a homlokzatot azonban a később kiépített templomhajó épületével nagyrészt eltakarták.

A templom padlóját 1733-ban kőlemezekkel borították és akkor szüntették be a templom talajában való temetkezést.

1735-ben készült el a templom hajója. A következő évben gondnokká választották Paur János Györgyöt, a templom építőmesterét s ezzel a templom további kiépítésének ügye is nagyobb lendületet vett.

1739-ben kezdtek hozzá az északi torony építéséhez, melyet a következő évben a délihez hasonló kivitelben teljesen befejeztek. Zsindelyfedeles sisakjára az isteni gondviselést jelképező szemet a háromszögben szintén alkalmazták.

A tornyok süvegeit 1795-ben Fessler János György ácsmester tervei szerint átalakították és XVI. Lajos stílusában tartott díszítő motívumokkal elhalmozva, aranyozott fesztonokkal, lombfűzésekkel, pálmalevelekkel, levélsorokkal és rozettákkal gazdagon ékesítve vörösrézlemezzel fedték.¹⁾

Ekkor nyerte a templom nyugati homlokzata mai alakját. A XIX. század közepén építették körül a templomot a folyó év tavaszán lebontott árusítóboltokkal. Valószínűleg ekkor építették a már említett, de régebben lebontott csúcsíves kápolnát is a szentély keleti falán levő Szent Flórián-szobor fölé.²⁾

A barokképítkezés a templomhajóban teljesen megtartotta az eredeti gót építkezés szakaszbeosztását, de a hajónak eredetileg háromhajós csarnoktemplom módjára kialakított és a szentélybeliekhez hasonló kötegpillérekkel sűrűn beépített terét egyetlen nagy dongával boltozott egységes üres térre változtatta át. A hajóhoz kétoldalt hozzáépített alacsonyabb kápolnasorokat vastag falakkal külön kápolnákra osztották fel, melyek egymással csak keskeny átjáró ívekkel voltak összekötve. Az oldalkápolnának a hajdani gót boltövek helyén épült vastag elválasztófalai szerkezeti hivatást töltenek be, mert tömör támpillérként fogják fel a főhajó hatalmas boltíveinek óriási súlyát. A templom hajója a melléje épített alacsonyabb kápolnasorokat is beszámítva a gótikus időben szerkezetileg öthajósnek számított, melyből a hajó magasan kiemelkedő tere háromhajós csarnoktemplom benyomását keltette. Ebben az időben a boltozatszakaszok arányosak voltak. A boltozatmezők a négyzethez közel álló derékszögű négyszögeket alkottak. Ez az arány megváltozott, mikor a barokkáépítéskor a középső rész belső pilléreit eltávolították és régi háromhajós terét egyetlen dongaboltozattal hidalták át. Minthogy az új barokkboltozat övei a régi gótikus boltozatszakaszoknak megfelelő helyekre kerültek, ma közel látszanak esni egymáshoz, s aránylag keskeny sávokra osztják a széles dongaboltozatot. A barokk művész, ahol nem volt megkötve a keze, mindig tágas és nagy térhatásra törekedett; azért szokatlannak látszott a belvárosi templom hajójának termegoldása, melyet barokk szemszögből tekintve kontármunkának lehetett volna ítélni. Az új feltárások most bebizonyították, hogy a XVIII. századbeli építkezés mestere azért nem érte el a barokk művészetben megszokott szép térarányokat, mert a régi középkori támpillérrendszert használta fel és annak szerkezeti követelményeihez igazodott.

Az árusítóboltok lebontása után az északi oldalon kezdődött az archeológiai vizsgálat. Az északi toronynál látható faragott kőtámpillérek vonták magukra itt legelőbb a figyelmet. A nyugatról keletre számított második támpillér szokatlanul, nem a torony sarkánál áll, hanem északi falsíkjának tengelyéhez közel, a zenekórushoz vezető lépcső ablaka mellett emelkedik s a torony szempontjából nyilván semmiféle szerkezeti szerepet sem tölt be.

E támpillértől jobbra és balra a vakolat alól nemsokára befalazott gótikus ablakok kőkeretei bontakoztak ki, melyek hajdan két-két támpillér által közrefogott falrészek tengelyében álltak. A nyugat felé eső gót ablaknak nyugati kőkávája majdnem eredeti magasságában tűnt elő, keleti kőkáváját azonban a mai barokkablak részben levágja. Az említett támpillértől balra, a kripta barokkstíli bejárata mellett feltárt gótikus ablak kőkerete a mai barokktorony sarka alá esik. E ponton tűnik leginkább szemünkbe, hogy az északi barokktorony helyén a középkorban nem állhatott torony, mert elképzelhetetlen, hogy középkori torony sarka alá ablakot helyeztek volna. Nyilvánvaló, hogy itt az északi kápolnasor épületének a többiekkel azonos két szakasza húzódott.

Ezzel szemben a déli toronynál hatalmas gót támpilléreket látunk a sarkokon, melyeknek szerkezeti jelentősége kétségtelen. E helyen állt a gót időben, Mátyás király korában a templom egyetlen tornya, melynek körülbelül 8 méter magas alsó megmaradt részére építették az 1725. és 1726. években a mai déli tornyot. Teljesen érthető volt a XVIII. század építőinek első terve, midőn takarékosági okokból egyelőre csak ennek az egy torony-nak a felépítését határozták el, melynek megmaradt falait teljes egészükben felhasználhatták új tornyuk építésénél. S hogy e tornyot szabadonállónak tervezték, bizonyítják az északi falban megmaradt építészeti részletek. Így az emeleti részen az északi falban teljesen elkészült a többiekhez hasonló kivitelű zsálúleveles ablak, melyet akkor falaztak be, mikor elébe építették a templomhajónak az orgonakórust magábfoglaló szakaszát és a második északi tornyot.

Számos régi metszet maradt fenn, melyek egytornyosnak tüntetik fel a belvárosi plébániatemplomot. Ezek a rajzok nyilván a templomnak 1726-tól 1740. évig fennálló állapotát tüntetik fel.

Visszatérve a templom északi oldalára, szemügyre vesszük a homlokzaton egyenletes távolságban feltűnő tiszta faragott kőből épült támpilléreket, melyek közül a nyugatról számított első és második támpilléren eredeti gótikus párkányt veszünk észre. E párkányok a XV. század késői gótikájának jellegzetes alakját mutatják. A harmadik és negyedik támpilléren nem látunk tagozott köveket. Ezek vették közre a templom gyönyörű északi bejáróját, melyet boltozott nyitott portikus védett az idő viszontagságai ellen. S hogy e két támpillér valójában nyitott és boltozott előcsarnokot szegélyezett valamikor, bizonyítják az északi kapu mellett a sarkokban mutatkozó lefaragott kőboltvallak, melyek hajdan a védőtető díszes kőbordás boltozatát támasztották.

A legnagyobb figyelmet érdemli a templomnak e két falrésze között kibontakozott gyönyörű kőkeretes északi bejárója. A kőkeret a XV. század második felének rendkívül gazdagon tagozott pálcaműves, díszes alkotása. A kapu küszöbe a mai terep alatt 80 cm-rel mélyebben állt. Egy öl széles és másfél ölnél magasabb kapunyílását szinte pleonasztikusan halmozott tagozatokkal kiképezett gazdag keret szegélyezi. A tagozatok a kapunyílásnál a lemetezett lóherelevél idomára emlékeztető záradékában egymással teljesen összemetsződnek s valóságos játékszerű összemetsződési alakokat mutatnak. A keret külső, körteidomú tagozatai valamikor csúcsívben találkoztak. A csúcsív felső részét a mai barokkablak lemetshi.

Az ajtónyílás fölötti csúcsíves mezőben a szentírásból vett valamely jelenet freskófestésű képe díszlett. Sajnos, a freskófestményből csak igen csekély, erősen sérült s alig kivehető töredék maradt ránk. Érdekes a kapuzatnak igen szépen és dúsan faragott lábazata, mely korának jellegzetes alkotása.

Az ajtókeret nyugati jobbfelén a mai terep alatt egy négyszögű, téglával elfalazott és vasráccsal ellátott ablak került elő, mely a mai kriptá szellőző csatornájának szája volt. Ennek kedvéért teljesen tönkretették a gyönyörű északi kapu jobboldali keretköveit.

Az északi bejáró szakaszától keletfelé haladva a következő szakaszban megtaláltuk egy kétosztású gótikus ablak kőkeretét, az erre következőben, ahol ma a templom északi barokkajtaja nyílik, a későbbi nagy átalakítások miatt középkori építészeti részletek nem kerültek elő.

A hajótér keleti utolsó szakaszában a gótablakkeret és az oldalkápolna barokkablaka között tengelyeltolódás figyelhető meg. A gótablak a gótikus támpillérek közti szakasz tengelyében volt. A későbbi barokkablakot a későbbi átalakítás folytán keletkezett oldalkápolna tengelyébe helyezték. Az itt feltárt homlokzati részen ez a különbség különösen szembetűnő. A régi gótikus ablak kőkeretének keletfelé eső fele nem volt útjában a később beépített barokkablaknak s így e helyen a régi gótablakkeretet érintetlenül hagyták olyan terjedelemben, hogy még az ablak csúcsívének egy részlete is megmaradt.

Nagyon érdekes a szentélyrészhez csatlakozó első szakasz már tisztán faragottkőből emelt fala, melyben egy elég széles, hajdan háromosztású csúcsíves ablak keretét vehetjük észre. A csúcsíves ablakot a barokk időben átvágták, helyébe félköríves záródású nagy ablakot illesztettek, melyet utóbb az árusítóboltok építése idejében elfalaztak, ugyanakkor az árusítóboltok teteje fölött körablakot törtek, mely átvágja a régi gót sekrestyeépület hajdani kőpárkányát és részben a barokk felfalazást is. Ez a körablak világítja ma meg a szentély északi oldalához csatlakozó lourdesi, hajdan Szent Flóriánnak szentelt kápolnát, mely eredetileg a templom régi sekrestyéje lehetett.

A következő szakasz még érdekesebb csoportot nyújt. Ez volt a sekrestye előcsarnokának homlokzata. Itt az előcsarnok két keskeny csúcsíves ablaka majdnem sértetlenül került napfényre az épület tisztán faragottkőből emelt falában. A mai szélesebb bejáróajtó, a felette levő félköríves záródású nagyobb ablakkal a barokk időben került egy bizonyára díszesen alakított, de kevés világosságot nyújtó gótikus ajtó helyére. A sekrestyefal további szakaszán két nagy félköríves záródású barokkablakot vágtak a jobb világítás céljából. Ugyanakkor eltávolították a két kevesebb világosságot nyújtó csúcsíves ablakot, melyeknek helyét befalazták.

Említést érdemel az a körülmény, hogy a mai sekrestye épülete még gót korabeli bővítés eredménye és világosan meglátszik a csatlakozás a szentély magas támpilléréhez és a csatlakozás a mai sekrestye-előcsarnok támpilléres fala folytatásában. A mai sekrestyét az árusítóboltok lebontása előtt csak a boltozatába vágott nyolcszögletű üveges aknán keresztül világították meg.

Figyelemre méltó, hogy a sekrestye mai terének kialakítása alkalmából a szentély egyik gótikus támpillérét, mely a felülvilágítóaknához esik legközelebb, alul egészen egyszerűen lefaragták. A támpillér felső része a sekrestye boltozatára támaszkodik.

A mai sekrestyének hajdan volt még egy keletfelé néző csúcsíves ablaka is, melyet utóbb befalaztak, osztókövét eltávolították, mérműves kőrácsozatát megsemmisítették. Ilyen alakúak lehettek azok az ablakok is, melyeket a barokk időből való nagyobb ablakok kedvéért az északi falból eltávolítottak.

A szentély külső falsíkjairól szintén mindenütt levertük a vakolatokat. Ez alkalommal kitértünk, hogy a szentélyfalak a maguk egészében faragott kövekből épültek. A támpillérek különböző végződést mutatnak. Az északi oldalon három támpillért látunk, melyek a Steindl Imre által 1889-ben eszközölt helyreállítás alkalmával az egyik déli támpillérvégződés mintája szerint készültek, de annak nem hű másolatai. Az eredeti támpillérvégzések változatosságra töreksenek és határozott provinciális jelleget mutatnak. Hiába keresnők rajtuk a mintaképül elfogadott gót orom- és fiálévégződéseknek a német szobatudósok által elismert szerkesztési rendszerét, ilyen itt kimutatni nem lehet, viszont nem lehet tagadni, hogy talán éppen azért érdekesek, mert egyéniek.

A csúcsíves ablakok kiképzése sem megszokott. A csúcsíves résznél az ablakok béléte sima, a függélyes felmenő részeknél pedig mély hornyokkal tagozott. A két rész közötti átmenetet változatosan profilozott gyámkövek közvetítik. Szokatlan, hogy a csúcsívek nem mindenütt szimmetrikusak. A déli oldal két ablakánál feltűnik, hogy baloldali ívük nagyobb sugárral szerkesztve merevebb, jobboldali ívük kisebb sugárral domborúbb. A múlt század hetvenes éveiben Kratzmann Ede üvegfestő ezekbe az aszimmetrikus ablakokba egészen másalakú, hegyes csúcsívvel határolt festett üvegezést helyezett s annyira nem törődött az eredeti ablak kővének alakjával, hogy az üvegezés íveinek vállmagasságát majdnem félméterrel alacsonyabbra vette az ablak kőívei vállmagasságánál. Az üvegfestmény és az ablakok kőívei közti tágongó rést bádoggal töltötték ki s azt belülről egyszerűen elvakolták.

Egészen különös az ablakok eredeti osztóköveinek tagozása, mely nem fejlődik ki az ablakbéllet tagozásaiból, hanem egészen más profilt mutat. Nyilvánvaló, hogy az ablaknyílásokból a barokk korban eltávolított szép kőrácszatok is teljesen egyéniek lehettek. Hazai műtörténelmünknek bizonyára érzékeny kára, hogy ezek a kőrácszatok elpusztultak. Tekintettel arra, hogy a szentély minden egyes ablaka más-más méretű és alakú, ezek a kőrácszatok a legnagyobb változatosságot nyújthatták.

Midőn a barokk korban a szentélyablakokból nagyobb világosság elérése kedvéért a kőrácszatokat eltávolították, az ablakok alsó vonalát felemelték. Az eredeti ablakokat a régi talptól számított közel két méter magasságig befalazták s eddig a magasságig meghagyták a régi gótikus osztóköveket. Azonfelül eltávolították az osztóköveket is és nagy, egységes nyílásokat teremtettek átlátszó fehér üvegezés részére. Az ablaknyílásokba farámákat illesztettek, hasonlókat azokhoz, minők a sekrestye nagy ablakaiban máig is megmaradtak. Az ablakszárnyakba kis hatszögletes,

ólomba foglalt üvegtáblákból méhsejtszerűen összerótt fehér üvegezést tettek. Az üvegezés rajzát ráfestették az ablakok alsó befalazott részére is, a kiálló osztókövek közeire.

Teljesen szokatlan és azért különösen érdekes a falfelületeken az ablakok csúcsívei mellett feltárt mérműves díszítések sorozata. A szentélynek majdnem mindegyik ablaka záradékanál, annak mindkét oldalán, attól kisebb-nagyobb távolságban és magasságban gazdag és változatos alakítású mérműves díszítmények kerültek napvilágra. Ezek a díszítmények olyan szeszélyesen vannak elszórva, mintha a művész jókedvében szinte játékos kedvteléssel hintette volna el a síma, komor falfelületeken, kedvesen élénkítve azokat. Sokan azt hitték, hogy e díszítményeket később helyezték oda, de a vizsgálat bebizonyította, hogy eredeti helyükön vannak és a templom eredeti elgondolásához tartoznak. Tagadhatatlan, hogy hatásuk rendkívül artisztikus.

Sajnálatos megcsonkítást szenvedtek a szentélyablakok azonfelül, hogy mérműveiket, kőrácsozatukat, osztóköveiket elvesztették, még azáltal is, hogy az ablakok alsó részüje folytatásában vonuló párkányt mindenütt lefaragták. De nemcsak az ablakokat csonkították meg, hanem magát a faragott kőfalat is súlyosan megrongálták. A szentély köré épített boltok miatt a falba sok helyen mélyen befaragtak. Kellemetlen, hogy amikor a szentély kőfalait bevakolták, a habarcs jobb tapadásának elérése céljából a faragott köveket barbár módon nehéz kalapács sarkával mindenütt sűrűn bevagdosták. De talán még rosszabb, hogy a könnyebb vakolás kedvéért nagy területeken a legdurvább szerszámmal, állványkapoccsal és kalapácsütéssel sűrűn vertek téglahézagokhoz hasonló vízszintes hornyokat a nemes patinájú kőfelületekbe, úgy hogy ezek a felületek ma szinte a megtévesztésig téglafal benyomását keltik.

A templomszentély legfestőibb része annak déli oldalához gótstílusban hozzáépített nyolcszögletes oratóriumépület. Ez az oratóriumépület nyilván két korban épült, a földszinti része a szentéllyel egykorú, eredeti Zsigmond király korabeli építkezés, az emelet ezzel szemben később, valószínűleg Mátyás király korában épülhetett. A későbbi hozzáépítés világosan meglátszik az oratórium emeleti keleti falán, melyet úgy építettek, hogy a szentély eredeti Zsigmond király korabeli támpilléret egyszerűen megtoldották, anélkül, hogy annak falazatát szorosabb kőkötésbe igyekeztek volna hozni. A támpillér felső részsűs részét teljesen érintetlenül hagyták és épen hagyták a támpillér fölött a templom falára alkalmazott mérműves díszítést is, amilyenhez hasonlókat a szentély két eredeti támpillére fölött is láthatunk. Ilyenek lehettek a szentély többi támpillére fölött is, de ezeket a kiálló díszítéseket később lefaragták.

Az oratórium földszinti kőbordásan boltozott terét három díszesen tagozott csúcsíves ablak világította meg. A boltok lebontása előtt mind a három ablak be volt falazva, feltárás nyomán kettőben az eredeti vasrács, az osztókő, sőt a mérműves kőrácsozat is napfényre került. A keleti ablakban még a régi üvegezést tartó eredeti szélvasak is előtűntek. A dél felé néző ablakot átalakították, kődíszeitől megfosztották. Különösnek látszik az oratórium nyugati ablaka, mely a templom arcus triumphalisa folytatásában levő támfalra néz és sötét zugba került. Ez az ablak azon-

ban, mikor a hajó déli oldala elé a kápolnákat magábfoglaló alacsonyabb hajót építették, elfalaztatott s azért nem találtunk rajta vasrácsot sem, amilyen a két másik ablaknál épen megmaradt.

Az oratórium gazdag csillagboltozatokkal fedett emeleti helyiségét két ablak világította meg. Ezek közül a dél felé nézőt mérműves kőrácsozatától és osztóköveitől megfosztották, egyébként módosított alakjában ma is eredeti rendeltetésének megfelelően világítást nyújt a helyiségnek. Ezzel szemben a keleti ablakot befalazták, de úgy, hogy osztókövét, mérműves kőrácsozatát, sőt eredeti üvegezésének szélvasait is meghagyva, azokat kívülről láthatóvá tették.

Az oratórium emeleti helyiségébe kőcsigalépcső vezetett. Ezt a lépcsőt, mely nyilván az árusítóboltok építése idejében emeltetett, most lebontottuk. E helyen állhatott a talán kényelmetlenebb s esetleg csak fából összerótt lépcső, mely hajdan az emeleti oratóriumba való feljutást lehetővé tette.

A csigalépcső lebontása alkalmával akadunk rá arra a díszes ajtóra, mely a szentélyből az oratóriumhoz felvezető lépcsőhöz vitt. Ennek az ajtónak kőkerete, gazdag pálcaműves tagozataival, Mátyás király korában készült és a késő gótstílus jellegét mutatja. Ez az ajtó korának gyönyörű alkotása volt, alakja, átmetsződő tagozatai egészen különlegesek. Csodálatos, hogy az 1889-iki helyreállítás alkalmával nem voltak tekintettel a kőkeret szépségére és tagozatait vastag aszfaltbitumenréteggel vonták be vízzelleni szigetelés céljából, mellyel a szentély új falfestését akarták megvédeni a felszívódó nedvesség ellen.

Ennek az ajtónak régen elfalazott üregében a hajdani gótikus szentség-ház toronyszerű építményének összetört darabjait halmozták fel, melyek az elpusztított emlék nagyszerűségéről tanuskodnak. A díszesen tagozott, mérműves ékítményekkel elhalmozott szentségházat pompás freskófestmények ékesítették. A tagozatokat dús aranyozás és nagyon élénk színű polichrom ornamentális festés borította. A tagozatok közti sík felületeket aranyglóriás szentek képeivel díszítették. Egy töredéken jobbfelől püspök-süveges szakállas szent majdnem ép, balfelől pedig egy női szent kissé sérült feje látható. Két kisebb kőtöredéket egymás mellé illesztve, egy női szent aranyglóriás fejét lehetett rekonstruálni. Ezek a freskófestmények a fővárosnak egészen egyedül álló ilyenmű gótikus emlékei s azért felbecsülhetetlen értékűek.

A szentségháztöredékek élénk polichromiájából és az előkerült figurális freskótöredékek pompás technikájából arra lehetett volna következtetni, hogy a szentségház környezete, maga a szentély is freskófestményekkel lehetett borítva. Ez a feltevés azonban nem nyert beigazolást a szentély délkeleti ablakánál, hol keskeny sávban eltávolítottuk a mai falfestést. Ez alatt síma felületű kemény vakolatra akadunk, mely színezésnek vagy freskóképnek még nyomát sem árulta el.

Némi freskófestésnek nyomára lettünk az emeleti oratórium befalazott ablaka kőkereténél, de ez is csak a legegyszerűbb ornamentális díszítést mutatja. Az oratóriumnak az arcus triumphalis folytatásába eső nyugati falát a megvizsgált helyeken rendkívül laza állományúnak találtuk. Fala-zatában régi gótikus kőtöredékeket lettünk, melyek ablakkeretek és ablak-

osztókövek maradványai. E falrészt nyilván a barokk időben javíthatták s e munkájukhoz felhasználták a szerte heverő gótikus faragott köveket. Ilyen körülmények között a falképek utáni kutatás kevés eredménnyel kecsegtetett s azért azt abba is hagytuk.

A templomhajó déli falához épített és lebontott árusítóboltok helyén szintén napvilágra kerültek régi gótikus részletek ; még pedig a templomhoz valószínűleg Mátyás király korában hozzáépített oldalkápolnák építészeti motívumai. A szentély felé eső első szakaszban széles, háromosztású gót ablak kőkerete tűnt elő, melynek keleti fele eléri a mai ereszpárkány magasságát : de eredetileg nyilván még magasabb volt. Ebből arra is lehet következtetni, hogy a hajdani gótikus oldalkápolnák fala jóval magasabb lehetett a helyükön ma álló oldalkápolnák falánál. Az ablak alatt hosszú sávban az ablak vízvezető párkányának lefaragott nyoma látszik. Véletlen folytán ismerjük e párkány eredeti alakját is. Ez a párkány valamikor nemcsak az ablakok alatt vonult végig, hanem a templom összes falain és támpillérein is. Így lefaragott nyoma megmaradt az arcus triumphalis irányában vonuló támfalon, mely az előbb épült oratórium falához ferde szög alatt csatlakozik s részben belevág az egyik tagozott csúcsíves ablakba. A két fal találkozásánál, a zugban e párkányból egy követ épen hagytak meg, mert lefaragására az ott létesített bolt térkihasználása érdekében nem volt szükség.

Az említett tiszta faragottkőből emelt támfal felső része már nem eredeti és későbbi javítások nyomát mutatja. Eredetileg magasabb is volt s faragott kölemezekkel lehetett földve ; ma alacsonyabb s tetejét közönséges bádogozás védi az esőtől. Az oratórium falán e támfal régi csatlakozásának nyoma kivehető.

Visszatérve a templomhajó déli fala említett keleti, a szentély felé legközelebb eső szakaszában feltárt gótikus építészeti maradványokra, az itt eredeti helyén talált lábazati párkány érdemel még említést, mely sérült alakjában is elég jól őrizte meg a hajdani templomlábazat párkányának formáját. Ez a lábazati profil e szakasztól számított harmadik mezőben nyugat felé az egyik kövön majdnem teljesen épen maradt. A lábazati párkány felső éle valamivel a mai terep fölött látszik, tagozatainak nagyobb része azonban el van temetve. A templom lábazatának magassága 80—90 cm-t tehetett ki, mint azt a több helyen végzett ásatások révén sikerült megállapítani. A szentély délkeleti falánál az eredeti terepmagasságot is meg lehetett határozni, hol a templom körül futó járdának meglehetősen hosszú ép darabja került napvilágra. Megállapítható, hogy a régi terep a mai járdaszint alatt mintegy 80 cm-el mélyebben állt és enyhe lejtéssel esett a Duna felé.

A templomhajó legutóbb említett szakaszának fala a szentély falaitól eltérőleg nem faragott kövekből, hanem terméskövekből épült és csak a tagozatok, ablakkeretek, lábazatok készültek faragott kövekből. A faragott kőtagozatok tisztán maradtak, a terméskőfalfelületeket azonban símára vakolták, úgy hogy a faragott kövek falsíkja a terméskőfalazat vakolt síkjával egy szintbe került.

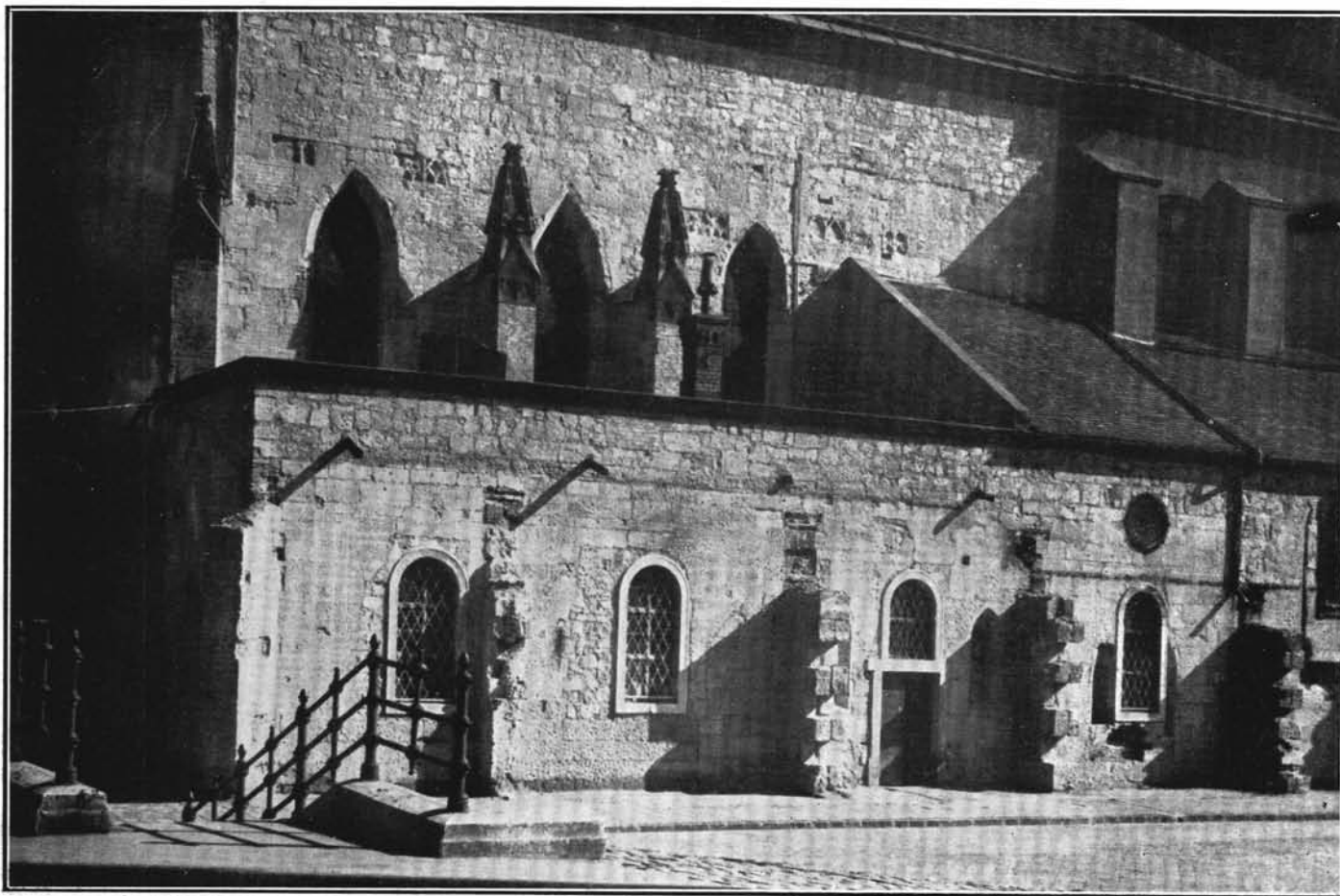
A feltáró munka legérdekesebb és legértékesebb eredményét a nyugat felé következő két szakaszban értük el. A mai barokkstíliú déli kaput



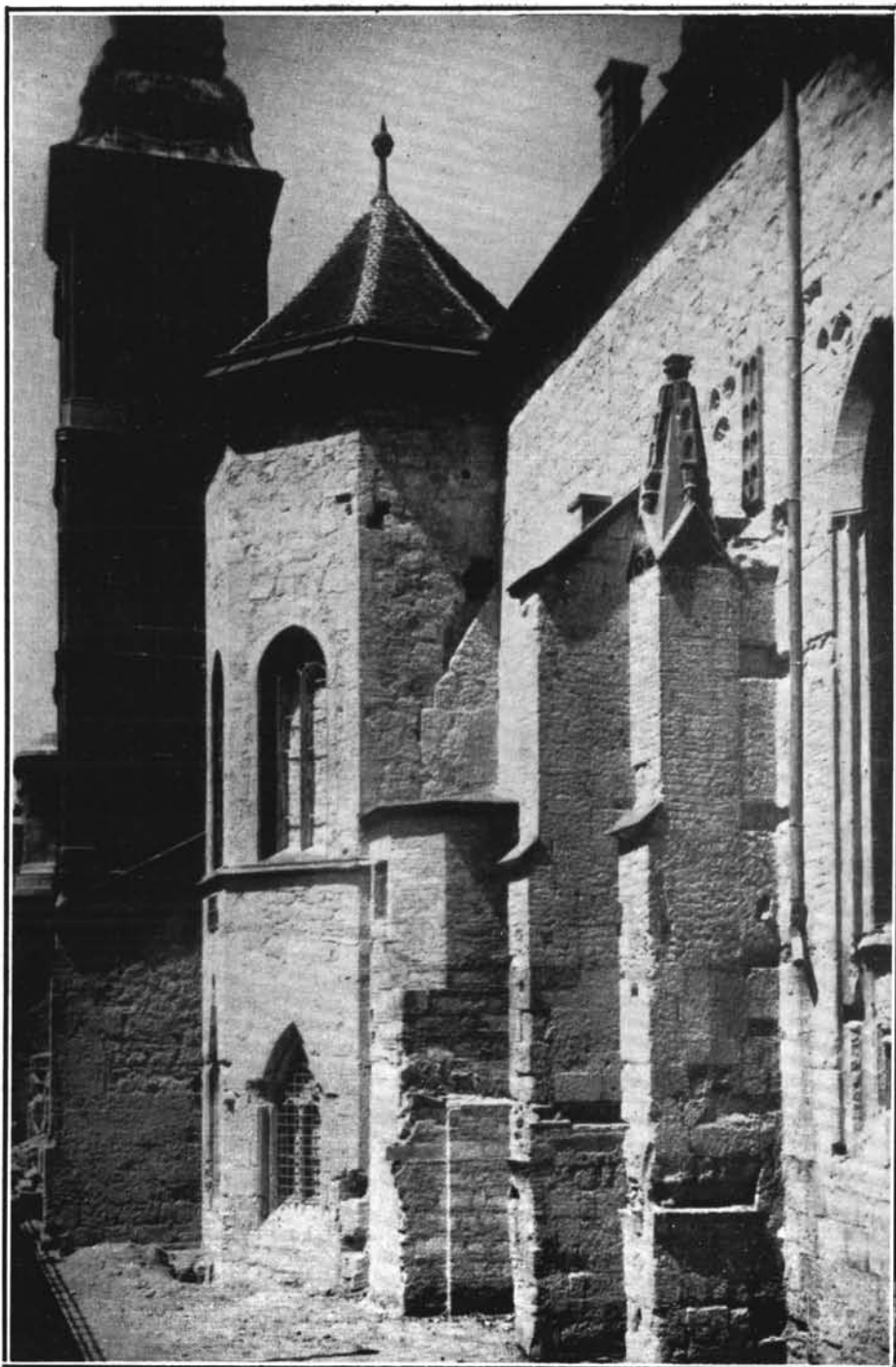
10. A belvárosi plébániatemplom vakolattól megtisztított szentélye délről.



11. A sekrestye előcsarnokának bejárója és vakolattól megtisztított homlokzata.



12. A szentély és sekrestye vakolattól megtisztított homlokzata északról.



13. A szentélyhez épített s vakolattól megtisztított oratorium keletről tekintve.

magában foglaló szakasz keleti támpilléreben, melyről kiderült, hogy nagyobb szabású előcsarnok keleti falának részlete, számárhátíves, gazdagon tagozott ülőfülke tárult fel. Ugyanilyen ülőfülke tűnt elő a szomszédos szakasz nyugati támpilléreben (illetőleg csarnokfalában) is. E szakaszban ötlött fel legelőbb a később feltárt gyönyörű templomkapuzat kőkeretének keskeny sávja. E díszkapu csúcsíve, érintve a felette álló barokkablak sarkát, a közbeeső támpillér fölé emelkedett s a mai barokk bejáró irányában alászállt. A közbeeső támpillért később építették, valószínűleg azért, mert az oldalhajó boltövénel süllyedések és repedések keletkeztek. A gyönyörű kapuzatot előbb befalazták s elébe középen erős kőtámpillért építettek. A kapu nyílását mindenféle, a helyszínen talált kővel falazták be. E kövek között a templom románstíliú oszloplábazati követ, festett ívköveit, vörösmárvány renaissance-kori építészeti töredékekkel találtunk annak bizonyosságául, hogy a kapubefalazás legkorábban a XVI. században következett be, mikor a gyönyörű renaissance szentségházak stílusában faragott és elpusztított vörösmárványtöredékek a templom környékén szerte hevertek. A támpillért és a kapuzatot elfödő falazatot eltávolítva előtűnt a díszkapunak igen jelentékeny terjedelmű maradványa. Ez a lelet nemcsak szép, de műtörténeti szempontból is igen nagy jelentőségű, a főváros régi műtörténete szempontjából pedig egyenesen felbecsülhetetlen értékű. Ennek a gyönyörű leletnek szem elől való eltakarása bármely hangzatos modern jelszavak, közlekedési szempontok hangoztatása mellett is teljesen megengedhetetlen. Ez a kapuzat műemlékekben szegény fővárosunkban olyan nagyszerű dokumentum, melyet a legnagyobb áldozatok árán is fenn kell tartani.

A kettős kapuzat rendkívül gazdag pálcaműves tagozatokkal volt keretezve, a tagozati áthatások és összemetsződések tobzódó játékával. A kettős kapu fölött csúcsíves orommezőben valami rendkívüli szépségű freskófestmény lehetett. Az ábrázolást szépen faragott mérműves és lilíomos csipkés szegély keretezte. Kár, hogy a freskónak még csekély töredéke sem került elő.

A díszkapu előtt kőbordás boltozattal fődött díszes előcsarnok foglalhatott helyet. A boltozatbordákat felfogó gyámkövek lefaragott helyei most is meglátszanak egyrészt a csarnok sarkaiban, másrészt a kapuzat csúcsíve fölötti köveken, hol a gyámkőnek régi profilja még elég jól kivehető. Az előcsarnok alapfalait kiástuk. A kiásott alapfalakból biztos következtetést vonhatunk annak alakjára. A vastagfalú előcsarnokba dél felől két külön széles ajtón, vagy talán nyitott íves nyíláson lehetett bejutni. A belépő szemben találta magát a templomnak már előbb említett díszes ikerkapujával. Az előcsarnok kiugrása a templom fala elé alig haladta meg valamivel a 4 métert, belső tere közel 3-5 méter mélysége mellett majdnem 8 méter széles volt s e tér boltozott folyosószakasz benyomását keltette. Minden jel arra mutat, hogy e csarnok tömörfalú épület volt, melynek boltozata és falai ellensúlyozták a templom déli kápolnasorának boltozatnyomását.

Folytatva sétánkat nyugat felé, az előcsarnok melletti szakaszban, egy széles, háromosztású gótikus ablak kőkeretének részleteit ismerhetjük fel. A mai terep alatt egy négyszögletes, téglával befalazott és ráccsal

ellátott kriptanyílást tártunk fel. Ez a szellőzőnyílás átellenese volt az északi oldalon, az ottani díszkapu keretébe brutálisan befaragott szellőzőnyílásnak.

Nyugat felé a torony mellett keskeny szakasz következik, melyet két osztású keskenyebb ablak foglal el. E helyen a gótikus kőkeret olyan magasan maradt meg, hogy csúcsívének kezdete is felismerhető.

Végül a torony szakaszát tekintjük meg, melyen feltűnik a torony régi középkori falazata. A gótikus torony hajdan tiszta faragott kövekből volt összeróva s falazatában előtűntek a mai barokkablak alatt a régi kétosztású gótikus ablak kőkeretei is. Bontásból előkerült ennek az ablaknak néhány mérműves töredéke is.

Igen érdekes s egyúttal eredményes kutatómunka folyt a templom terétől független belső helyiségekben. Így az északi kriptalejárót magában foglaló szakaszban és a déli torony melletti szűk kamrában. Ezekben mindenekelőtt levertük a falakról a vakolatokat, majd falvéséseket végeztünk a középkori építészeti részletek feltárására.

Legelőbb a kriptalejáró északi külső falán, belülről nézve a bejárótól jobbra, szabályos nyolcszög alaprajzú köpillér került napvilágra, melyre késő gótjellegű boltozatbordák vágódnak úgy, hogy a bordák szinte a pillérből kinőni látszanak. A boltozatbordáknak profilja, méretezése, a falpillérből való kifejlődési módja, mind arra engednek következtetni, hogy a XV. század végén Mátyás király korában végrehajtott építkezésből származnak. A szentélyben a boltozatbordák a köteges pillérek levél-díszítményes oszlopfőire támaszkodnak, tehát nem magából a pillérből fejlődnek ki, hanem a tulajdonképeni pillér és a boltozat között még egy közvetítő szerkezeti elem, az oszlopfőjezet ékelődik be. Ez a szerkezeti elrendezés a gótstílus korábbi idejéből való. Az oszlopfőjezetek mellőzése és a boltozatbordáknak a pillérből való közvetlen kifejlesztése a gótikának késői idejére esik. A szentély építése tehát korábbi jelleget mutat, mint a templomhajóhoz csatlakozó kápolnasorok építészeti kialakítása. A szentély tehát viszonylag régiebb, az említett kápolnasorok pedig újabbak, az előbbi valószínűleg a XV. század elejéről való, Zsigmond király korabeli, utóbbiak a XV. század végéről Mátyás király korából származhatnak.

Ugyanilyen nyolcszögletes falpillért és rámetesződő késő gót boltozatbordákat sikerült feltárnunk az északi toronyban levő lépcsőház ablakában és a déli toronyhoz kelet felől csatlakozó keskeny kamra déli falában. E helyen a falpillérben olyan kő is került napvilágra, mely nemcsak a nyolcszögletes pillér felerészét, de a mellette levő ablak bélletéből is jelentékeny profilrészletet egyesít magában. Ez a kő bizonyítéka tehát annak, hogy a nyolcszögletes falpillér és a mellette levő ablak egyidőben épült.

A nyolcszögletes falpillér lábazata is érdekes és a késő gót tagozásnak és felfogásnak tipikus alakítását mutatja. Ilyen pillérlábazati követ másodlagos helyről barokk korbéli falazat anyagából majdnem sértetlenül bontottunk ki.

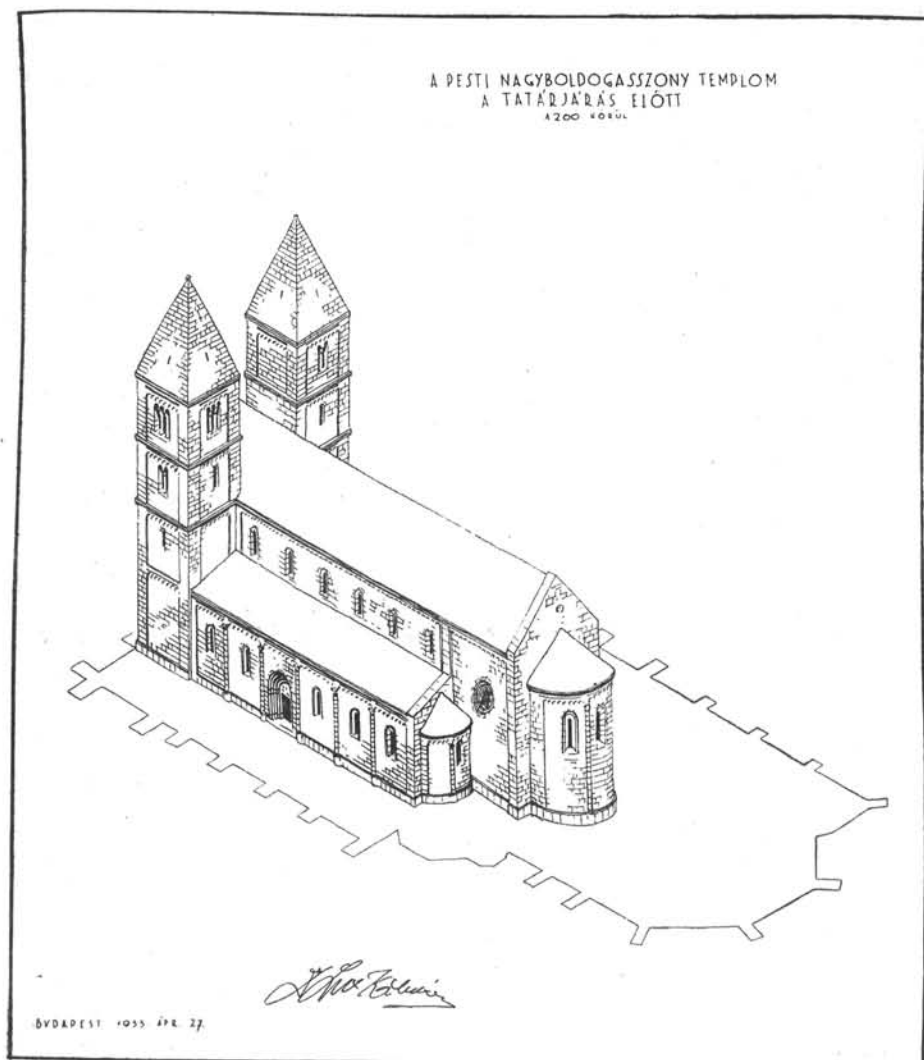
A déli torony melletti szűk kamra nyugati falában a torony keleti nagy köve bontakozott ki. Ez a félköralakú nagy ív 3-7 m szélességben és több mint 8 m magasságban törte át a régi gótikus torony keleti falát.

A nagy ívnyílás széleit széles síma lappal letompították, a lábazatnál és a vállnál egyszerű tagozatokkal élenkítették az átmeneteket.

A déli torony aljában kiástuk a románkori falrésznek a padló alatt eltemetett lábazati részeit. Sajnos, a lábazati tagozatokat, melyek a torony padlójának szintjébe estek, mindenütt lefaragták és elpusztították. A román templom profilos lábazati köveiből több darabot éppen látunk befalazva a szentély fölötti padlástérben levő boltozati hátfalakban.

Fáradtságos kutatómunka folyt a templom padozata alatt a régi román bazilika alapfalainak felkutatása érdekében. A hajó alatti kriptá teréből kelet felé tárnát vágtunk a szentély irányában. A kriptá keleti zárófalának áttörése után három méternyire hatalmas alapfalba ütköztünk, mely alapfalon nyugodhatott hajdan a román bazilika főhajójának árkádpillére, később pedig a gótikus templomhajó szabadon álló kötegpillére. Ezt az alappillért megkerülve, délfelé fordultunk, nemsokára laza állománnyú falhoz értünk ugyanez a fal állta útját a keletfelé való továbbhaladásnak. E falat bizonyára még a XVII. század végén vagy a XVIII. század legelején emelték, mikor az aránylag ép gótikus szentélynek az összeomlott hajó felé tátongó nyílásait kellett lezárni. E fal építéséhez felhasználták az összeomlott hajórésznek a helyszínén szerteheverő faragott köveit. Ezt a körülményt felismerve átbontottuk a rendkívül vastag falat, mely talán valamely toronyszerű építmény alapfala lehetett, s abban nagyon sok szép és értékes faragványos követ találtunk, melyek az összeomlott gótikus hajó pilléreiből és boltozataiból származtak. A nagyméretű szépen tagozott árkádpillérek köveiből annyi került napvilágra, hogy ezekből egy pillérnek közel két méter magas darabját lehetne újra falazni. Az árkádpillér 85 cm széles volt, sarkait hatalmas körtetagozatok szegélyezték, a körtetagozatok között mély hornyok húzódtak, sötét sávjaikkal kiemelték a domború tagozatok hatását. Az árkádpillérek szépen tagozott lábazati köve is napfényre került. E leletek alapján az árkádpillér alakja nagy valószínűséggel rekonstruálható.

Ez újabbkori fal bontása közben kemény összefüggő pilléralappalra bukkanunk, melynek falazatában másodlagos helyen a régi román bazilika apszisának íves, szépen tagozott lábazati követ ismertük fel. Az első íves lábazati kő után nemsokára a második, harmadik, sőt negyedik íves lábazati kő is felbukkant, melyeket a gót arcus triumphális baloldali pillérének építése alkalmával annak alapfalazatába közönséges falazókő gyanánt használtak fel s máglyarakásszerűen egymás tetejébe állítottak. De nemcsak a főapszis lábazati köveit használták itt fel, hanem a lebontott román bazilika egyéb faragott köveit is, melyeknek belső felületei régi nagyszerű freskófestmények töredékeit mutatják. E kövek bizonyítják, hogy a román bazilika belseje teljesen ki volt festve és részleteiben is nagy gazdagságot mutatott. Falazókő gyanánt felhasználva találtuk meg a román bazilika egyik szépen faragott oszlopfejezetét, melynek levéldíszítményeiből az elpusztult román egyház korára is következtethetünk. Az oszlopfejező falhoz simuló 24 cm átmérőjű oszlophoz tartozott. Levéldíszítménye stilizált akantuszlevelekből áll, melyek az oszlopfejezet négy sarkán csomókba tömörültek s kezdetleges módon a korintusi oszlopfejek alakítását utánozták. A díszítmény kezdetleges voltából korainak, a XII.

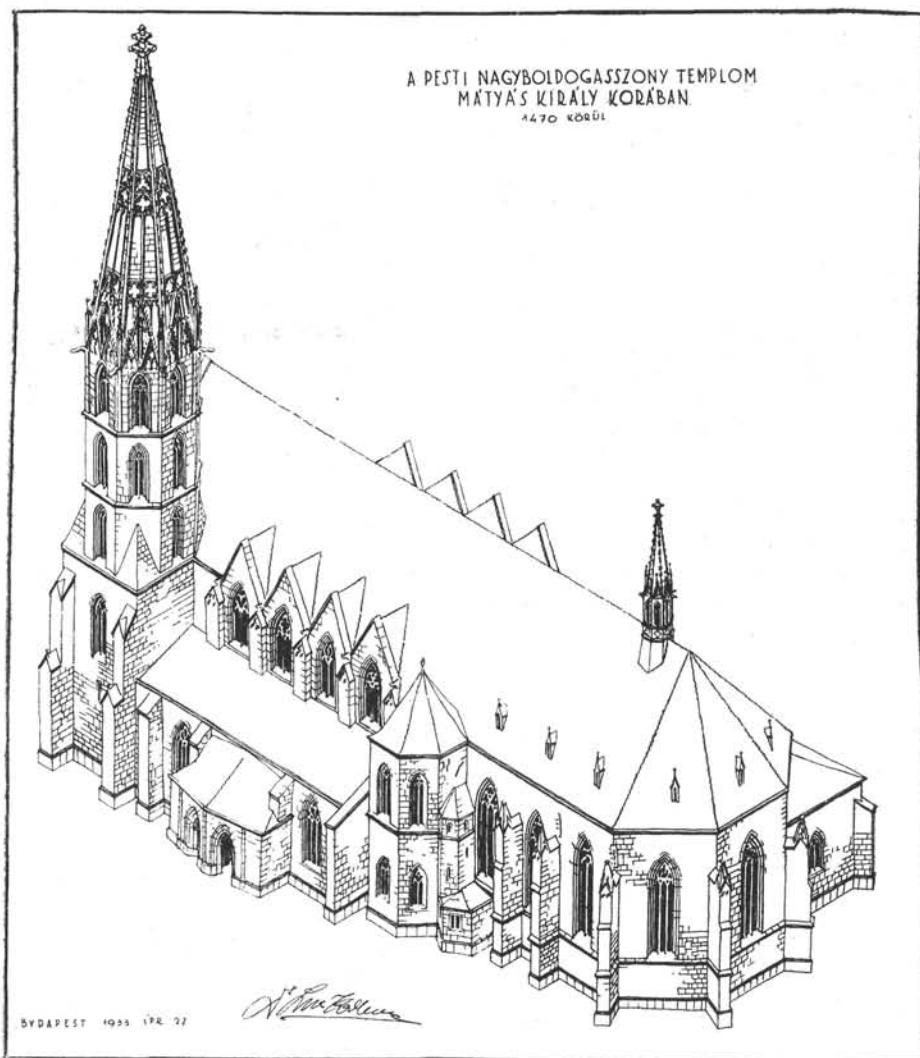


14. A belvárosi plébániatemplom XIII. századi rekonstrukciója.

század végéről vagy a XIII. század legelejéről származónak kell ítélnünk az elpusztult régi pesti román bazilikát.

Az arcus triumphalis baloldali alappillére mellett keletfelé megtaláltuk a román bazilikának faragott köveitől megfosztott alapfalát, de a folytatólagos kutatást fedezet hiányában félbe kellett szakítanunk, úgy hogy a régi bazilika alapkiterjedését még nem sikerült teljes biztonsággal megállapítanunk.

Érdekes megemlíteni, hogy a XVII. századból származó előbb említett és kutatómunkánkkal keresztül bontott falat földbevert pilótákra



15. A belvárosi plébániatemplom XV. századvégi rekonstrukciója.

alapozták. Egy négyzetméter alapterületen 19 alapozó cölöpnek üres helyét sikerült megállapítanunk.

Kerestük az északi mellékapszis helyét is, de a kutatásnak itt útját állta az északi oldalon levő lourdesi kápolna alatt felfedezett nagy boltozott-kripta, melyben nagytömegű felhalmozott emberi csontok akadnak. E csontházból szellőző csatorna vitt északfelé a szabadba s délfelé téglából falazott lépcső vezetett a templom szentélyébe. Ezt a kriptát 1699-ben Proberger Jakab pestvárosi bíró, serfőzőmester építhette, kiről már megemlékeztünk.

Kutatásaink a belvárosi templom építéstörténetére nézve igen fontos adatokat szolgáltatottak. Vizsgálódásainkat mindamellet nem tekinthetjük lezártaknak. Nagyon sok és fontos adatot és értékes archeológiai leletet várunk még a szentély padlója alatt folytatandó ásatásoktól, melyek biztosan tisztázhatják e nagyjelentőségű műemlékünk építési multját.

Eddigi kutatásaink szerint megokolt az a feltevés, hogy a déli torony belsejében látható román fal az elpusztult, XII. század végén vagy a XIII. század elején épült kéttornyú bazilika déli tornyának déli falából maradt ránk. Valószínű, hogy ez a régi román bazilika a mai templomhajónak csak belső területét foglalta el. Két félköríves mellékapszisa a mai arcus triumphalis vonalához simulhatott s maga a főapszis e vonaltól keletfelé a régi főhajó meghosszabbításában közbeiktatott négyzetes mezőhöz csatlakozott. Ezekből megítélhető, hogy a régi pesti román bazilika a mai templomhoz képest sokkal kisebb tömegű lehetett. Méreteiben nem haladhatta meg a jáki apátsági templom méreteit.

Zsigmond király korában építették ki háromhajós csarnoktemplom módjára a templom hajóját és szentélyét, úgy hogy a templomhajó külső falait a régi román bazilika oldalhajóinak külső falaira építették, melyeket a szentélyben tovább vittek és a szabályos nyolcszög oldalai irányában körülvezettek. Ugyanakkor a szentélynek az arcus triumphalis melletti szakaszához dél felől földszintes nyolcszögletes kápolnát emeltek s ezzel átellenben a mai lourdesi kápolna helyén sekrestyét építettek, kelet felé csatlakozó zárt előcsarnokkal.

Mátyás király korában bővítették ki a templomhajót két oldalt alacsonyabb kápolnasorokkal, emeleti oratóriumot építettek a Zsigmond király korabeli szentélyhez csatlakozó kápolnára, kápolnával bővítették meg a sekrestye épületét kelet felé a mai sekrestye területén. Ugyancsak Mátyás király korában épülhetett a templomnak egyetlen déli tornya.

A török időben és az ostromok alatt elpusztult a hajórész. A törökök kivonulása után csak a szentélyt használták, a nyugati oldalon a rombadőlt hajó felé falat emeltek.

1725-től 1740-ig terjedő időben a templomhajót a középkori falak és a szerte heverő gótikus kövek felhasználásával barokkstílusban teljesen újjá építették, a szentélyt helyreállították és adták templomunknak nagyjában ma is ismert alakját.

Leleteink mind azt bizonyítják, hogy templomunknak legimpozánsabb képe Mátyás király korában lehetett, mikor is teljes fényében díszlett a nagyszerű főtemplom háromhajós körüljárós szentélyével, kápolnasorokkal kibővített templomhajójával, magasra feltörő egyetlen nyolcszögletes körtornyával. Nyolcszögletű lehetett a torony felső része, olyan, mint a budavári koronázótemplom Mátyás-tornyaé, a dominikánusok Szent Miklós-tornyaé, a Mária Magdolnáról nevezett helyőrségi templom tornyaé, vagy a pozsonyi franciskánus, a közeli cserhátsurányi, gyöngyöspatai, kispánai, bélabányai templomok tornyaié.

Csak három templom akad egész Magyarországon, melyeknek valamikor a pesti belvárosi főtemploméhoz hasonló gazdag szentélykörüljárójuk volt; még pedig a brassói fekete templom, a szászsebesi evangélikus és a miskolci avasi református templom. E műemlékek közül

egyedül a pesti belvárosi plébániatemplom őrizte meg eredeti alakjában körüljárós szentélyét.

A brassói fekete templom külseje megmaradt ugyan a maga eredetiségében, de szentélymegoldása teljesen megváltozott, leegyszerűsödött az evangélikus istentisztelet igényeihez mérten. A szászsebesi templomnál ugyanez történt, de változott alakjában is a brassói fekete templommal együtt ránk nézve egyelőre elveszett. A miskolci avasi templom hajdan gazdag belsejét durva falazott pillérekkel és fakarzatokkal éktelenítették el, hol ma a hajdani gyönyörű boltozatoknak már csak megcsonkított vállkövei és zúzott töredékei meredeznek ki a falakból.

Ezekkel szemben a mi belvárosi plébániatemplomunk megőrizte eredeti alakítását. Ostromok és tűzvészek nem forgatták ki eredeti mivoltából. Az építőművészeti alkotások valódi szép múzeuma lett. A román kor, a gótika, a renaissance, a barokk, az empire korabeli gótika, a klasszicizmus, sőt még a Steindl-féle helyreállítás majolika főoltárában mutatkozó művészeti készség is sok látnivalót halmozott fel e hangulatos istenházában. Becsüljük meg e sok százados műemlékünket, védjük meg a pusztulástól, állítsuk vissza a maga eredeti szépségébe. Patinás falai hadd beszéljenek a főváros gazdag és viszontagságos történelmi multjáról. Legyen e templom a főváros sok-sok évszázados küzdelmeinek méltó emléke.

Dr. Lux Kálmán.

¹⁾ A munkálatokat Hacker József ácsmester hajtotta végre.

²⁾ 1839-ben Pisztory Jakab tanácsnok vetette fel az eszmét, hogy a pillérek közeit építsék át boltokká.